

METODIKA

Aplikace principů restorativní justice do systému řešení seniorského abusu

Autorský tým

Mgr. Anna Korandová

Mgr. Tereza Řeháková

JUDr. Bc. Sylva Řezníková, Ph.D., MA

Jakub Novák

Aplikace principů restorativní justice do systému řešení seniorského abusu

Autorský tým

Mgr. Anna Korandová

Mgr. Tereza Řeháková

JUDr. Bc. Sylva Řezníková, Ph.D., MA

Jakub Novák

Praha, 2023

PODĚKOVÁNÍ

Chtěli bychom poděkovat všem, kteří se podíleli na tvorbě metodiky tím, že nám poskytli cenné zpětné vazby a připomínky. Zde prezentované závěry a doporučení, včetně případných chyb a nepřesností, jsou však zcela odpovědností autorů této metodiky, nikoliv níže uvedených osob: Mgr. et Mgr. Zuzana Čierna, MgA. Jan Lorman, Mgr. et Mgr. Marcela Petrová Kafková, Ph.D., Mgr. Lucie Vidovičová, Ph.D., Mgr. Aneta Mundok Nitschová, tým projektu RESTABUS.

Tato metodika byla vytvořena se státní podporou v rámci projektu TA ČR s podporou Programu Éta (TL05000516) „Inovativní cesty definice, měření prevalence a řešení seniorského abusu v ČR (včetně přenosu mezinárodních postupů dobré praxe) RESTABUS“. <https://www.fss.muni.cz/vyzkum/resene-projekty/61207>

Na projektu spolupracovali:

Fakulta sociálních studií Masarykovy univerzity, Gerontologický institut, o.p.s. a Institut pro restorativní justici, z.s.

OBSAH

Úvod	4
Týrání, zneužívání, špatné zacházení a podryvání důstojnosti osob vyššího věku (EAN)	5
Terminologie	6
Restorativní justice	7
Restorativní justice a senioři	8
Příklady zahraniční praxe	10
Přehled restorativních programů	12
Restorativní programy ve výzkumu	13
Použití kruhů při řešení EAN	15
Proč právě kruhy?	15
Specifické prvky kruhů	16
Facilitátor	17
Průběh kruhu	18
Kazuistiky	26
Závěr	28
Doporučená literatura a zdroje	29

ANOTACE

Cílem této metodiky je rozšířit možnosti řešení seniorského abusu o aplikovatelné přístupy restorativní justice. Prostřednictvím poznatků o hodnotách a principech restorativní justice a současně porozumění problematice seniorského abusu nabízí novou perspektivu, jak lze reagovat na nežádoucí jednání ve vztahu k seniorům za využití kruhů, jako jednoho z typů restorativních programů. Metodika je využitelná pro státní i nevládní organizace, podnikatelské subjekty i jednotlivce, kteří v rámci svých služeb pečují nebo jinak přicházejí do kontaktu se seniory. Uvedené postupy a doporučení vycházejí z aktivit projektu TAČR RESTABUS, dále pak zejména z poznatků světově uznávané expertky na dané téma, Arlene Groh z Kanady, odborných znalostí v oblasti restorativní justice týmu Institutu pro restorativní justici a dalších dostupných zdrojů.

Klíčová slova: restorativní justice, EAN, senior, kruhy, facilitátor, restorativní programy

ÚVOD

„Nedají najíst. Zamknou. Pošťouchnou. Nepodají jim brýle, nepodají kompenzační pomůcku, třeba berle, chodítko a podobně. Jenže senior¹ je odkázaný opravdu jenom na toho člověka, který se o něj bezprostředně stará. Obvykle ale dlouho váhají, jestli to, co zažívají, už je týrán. Anebo jestli si to sami zavinili. „Často od nich slýcháme omluvy: Já jsem už pomalý, moje děti už na to nemají nervy, pečují o mě, je toho na mě moc. Když se ale seniora ptáte dál, zjistíte, že například žije o chlebu a vodě, že ho zamykají doma, nedávají mu peníze, nepodávají mu léky“².

„Násilí a špatné zacházení se seniory a seniorkami na sebe může brát mnoho podob. Nemusí jít jen o fyzické či psychické týrán či zneužívání důvěry seniorů. Může jít i o opomenutí, nezvládání péče z finančních či kapacitních důvodů či neobdobné nebo stereotypní, byť dobře míněné, jednání vůči blízkým osobám či osobám v péči.“ Klára Šimáčková Laurenčíková³

Ke špatnému zacházení⁴ se seniory dochází denně napříč Českou republikou. Úvodní citace ukazují, jak různorodých a hrozivých podob může nabývat od zjevných útoků s viditelnými následky až po subtilní, nenápadné drobnosti či opomenutí, která ale mohou mít v důsledku častého opakování obdobné dopady jako přímý útok. Restorativní justice nabízí nástroje k řešení nežádoucího jednání proti zranitelným skupinám, kam se mohou za určitých okolností řadit právě i seniři. To potvrzuje jak praxe restorativních programů⁵, tak i oficiální dokumenty prosazující širší zapojení restorativní justice⁶. Tato metodika staví most mezi těmito dvěma velkými tématy a představuje první ucelený vhled do možností využití restorativních principů pro řešení fenoménu týrán, zneužívání, špatného zacházení a podřívání důstojnosti u lidí vyššího věku. Zároveň slouží jako inspirativní rozcestník k dalším zdrojům informací a doplňuje i vybraná praktická doporučení na realizaci restorativních programů v kontextu seniorského abusu.

Metodika, kterou držíte ve svých rukou, vznikla v rámci projektu [TA ČR „Inovativní cesty definice, měření prevalence a řešení seniorského abusu v ČR \(včetně přenosu mezinárodních postupů dobré praxe\) RESTABUS“ s podporou Programu Éta](#) (TL05000516). Na projektu spolupracují Fakulta sociálních studií Masarykovy univerzity, Gerontologický institut, o.p.s. a Institut pro restorativní justici, z.s.

1] V textu používaný termín „senior“ je využíván jako zastřešující pojem pro ženy-seniorky, muže-seniory, osoby identifikující se jako nebinární, osoby vyššího věku, resp. starší dospělí. Vyhýbáme se vymezení pomocí chronologického věku a věkovým kategoriím (65+ apod.). Zároveň, jak vyplývá z kontextu, se nejedná o seniory jako obecnou sociální skupinu, ale spíše osoby v riziku násilí, potenciální nebo skutečné seniorní oběti. Toto rozdělení nevyklučuje, že mezi seniory jako skupinou mohou být i původci násilí, pachatelé a pachatelky, aktéři.

2] KADLČÁKOVÁ, Eva. Týrání seniorů začíná drobnostmi. Pečující jim nepodá chodítko nebo brýle, varuje Bílý kruh bezpečí. Online. 2023. Dostupné z: https://www.irozhlas.cz/zivotni-styl/spolecnost/tyrani-senioru-rodina-pomoc-pece-bily-kruh-bezpecici_2302121130_kac. [cit. 2023-07-21].

3] Vláda České republiky. Zmocněnkyně vlády pro lidská práva: Řešení násilí a špatného zacházení se seniory je jednou z mých priorit. Online. 2022. Dostupné z: Zmocněnkyně vlády pro lidská práva: Řešení násilí a špatného zacházení se seniory je jednou z mých priorit | Vláda ČR (vlada.cz). [cit. 2023-08-25].

4] K tématu o špatném zacházení doporučujeme k poslechu: Centrum pro rodinu a sociální péči. Podcast o sendvičové generaci: 19. Jak může vypadat špatné zacházení se seniory v rodině. Online. 2023. Dostupné z: <https://www.youtube.com/watch?v=QtCqUI-To4rs>. [cit. 2023-08-29]. Nebo Český Rozhlas PLUS. Až 40 procent seniorů se stalo obětmi domácího násilí. Unikátní dokument přináší jejich svědectví. Online. Dostupné z: <https://www.mujirozhlas.cz/dokument/az-40-procent-senioru-se-stalo-obetmi-domaciho-nasili-unikatni-dokument-prinasi-jejichcit>. 2023-12-06].

5] K tomu viz např. report z konference: Institut pro restorativní justici, z. s. Kruhy a hodnoty – co si odnášíme z konference projektu RESTABUS. Online. 2023. Dostupné z: <https://restorativni-justice.cz/vystuprestabus/>. [cit. 2023-08-29]. Nebo prezentace expertky na restorativní způsoby řešení EAN Arlene Groh: GROH, Arlene. Odpověď restorativní justice na problém týrán a zneužívání starších osob. Online. 2023. Dostupné z: https://restorativni-justice.cz/wp-content/uploads/2023/05/Arlene_PPT.pptx. [cit. 2023-08-29].

6] Viz např. Průvodce restorativními programy. Online. 2. vydání. Edice příruček pro trestní justici. Vídeň: United Nations Office on Drugs and Crime, 2020. Dostupné z: https://restorativni-justice.cz/wp-content/uploads/2022/01/2022_PROHLEDNOUT_PRUVODCE_RESTORATIVNIMI_PROGRAMY_FINAL.pdf. [cit. 2023-06-23]. kap. 6.2

Týrání, zneužívání, špatné zacházení a podryvání důstojnosti osob vyššího věku (EAN)

Pro možnost efektivní práce s metodikou je nezbytné dobře chápat pojmy seniorského abusu (Elder Abuse and Neglect – EAN) i restorativní justice⁷⁾ (Restorative Justice – RJ). Komplexním uchopením fenoménu EAN i jeho možnou definicí se zabývá metodika s názvem Široká definice a typologie seniorského abusu: fenomén týrání, zneužívání, zanedbávání a dalšího nevhodného jednání a zacházení s muži a ženami ve vyšším věku (EAN), jejíž formulaci pro účely této publikace přejímáme:

„Týrání, zneužívání, zanedbávání seniorů a špatné zacházení s nimi (tzv. elder abuse and neglect) je jednorázové nebo opakované, záměrné nebo nezáměrné jednání nebo nečinnost vůči člověku vyššího věku, typicky ve vztahu odůvodněně očekávatelné důvěry, v jehož důsledku došlo ke škodě či újmě fyzické, psychické, sociální, materiální, právní nebo mravní, případně k jejich kombinaci. Důsledkem tohoto jednání či nečinnosti může být kromě ohrožení majetku, zdraví, života, svobody nebo lidské důstojnosti také vznik či prohloubení situační, dočasné nebo celkové zranitelnosti člověka. Výše definované týrání, zneužívání, zanedbávání seniorů a špatné zacházení s nimi může, ale nemusí naplňovat skutkovou podstatu trestného činu. Jeho původci mohou být jednotlivci, instituce či společenské prostředí. (Definice fenoménu EAN RESTABUS přijatá Výborem pro práva starších osob Rady vlády pro lidská práva dne 1. 6. 2022).“

Podle výsledků první prevalenční studie k výskytu fenoménu EAN v ČR nějakou formou týrání, zneužívání, špatného zacházení či podryvání důstojnosti trpí ve svém nejbližším okolí každý rok téměř 30 % osob starších 65 let. Předpokládá se, že u osob, žijících v nějaké formě institucionální péče, jsou tyto podíly ještě vyšší. Oběti nevykazují žádné významné speciální znaky, násilí je zažíváno stejným podílem starších žen i mužů. O něco vyšší riziko je u osob ve velmi vysokém věku (85+), kdy lze předpokládat i vyšší míru křehkosti. Obecně lze však říci, že obětí EAN se může stát kdokoliv. Podobně univerzální je i seznam označených původců násilí – aktérů, i když se jejich role mírně liší dle typu reportovaného násilí (u omezování osobních práv a svobod jsou to o něco častěji partneři/partnerky, u zanedbávání pak o něco častěji děti, příp. snachy a zeťové; seznam ale obsahuje i další blízké příbuzné sousedy, pečující a další osoby, které do domácnosti seniora docházejí). Podle zde citovaného výzkumu RESTABUS se v populaci vyskytují všechny formy EAN, tj. fyzické a psychické násilí, materiální a finanční zneužívání, omezování osobních svobod, podryvání důstojnosti, sexualizované násilí, násilí na internetu, viktimizace a některé další. U osob starších 65 let, žijících mimo institucionální péči v rámci celé ČR, se prevalence pohybovala od 0,1% (lékové násilí, zneužívání léků pro získání kontroly nad obětí) po 15 % (podryvání důstojnosti). V populaci to odpovídá 2 169 až 325 366 osobám ročně. Pouze 24 % obětí o tom, co se stalo, s někým promluví, přičemž důvody pro neřešení situace zahrnují stud, obavy, nedůvěru v systém pomoci či zájem společnosti, ale i falešný pocit, že se jedná jen o soukromý problém („špinavé prádlo se pere doma“).⁸⁾

7) Více o RJ na Institut pro restorativní justici, z. s. O restorativní justici. Online. N.d. Dostupné z: <https://restorativni-justice.cz/o-restorativni-justici/>. [cit. 2023-08-05].

8) Fakulta sociálních studií Masarykovy univerzity. Inovativní cesty definice, měření prevalence a řešení seniorského abusu v ČR (včetně přenosu mezinárodních postupů dobré praxe) (RESTABUS) Online. 2021. Dostupné z: <https://www.fss.muni.cz/vyzkum/resene-projekty/61207>. [cit. 2023-11-27].

Přestože se formy EAN mohou lišit mezi výše popsanou prevalencí v blízkých vztazích u seniorské populace, žijící mimo institucionální péči a formami typickými pro prostředí např. domovů pro seniory, léčeben dlouhodobě nemocných nebo zdravotnických institucí obecně (typ seniorů v riziku, typ násilí, typ aktérů – původců násilí apod.), lze se domnívat, že níže uvedené principy práce s restorativním přístupem jsou téměř univerzálně využitelné pro každé z těchto prostředí a vztahů.

Terminologie

V textu této metodiky jsou vedle samotné zkratky EAN na jednotlivých místech používány i výrazy jako špatné zacházení, nežádoucí jednání, násilí, týrání, zanedbávání nebo abusus.

Abychom se sami vyhnuli marginalizačním praktikám, zavádíme co nejneutrálnější terminologii. V níže citované anglickojazyčné literatuře se často pracuje s trestněprávní terminologií, kde strany zúčastněné na nežádoucí situaci jsou nazývány „pachatel“ (v angličtině „offender“ nebo „perpetrator“) či „škůdce“ (v angličtině „wrongdoer“) na jedné straně a „oběť“ (v angličtině „victim“) na straně druhé. V případě EAN jsou „oběti“ nežádoucího chování v anglickojazyčné literatuře dále specifikovány jako starší dospělí (v angličtině „older adults“) nebo pokročilejšího věku („the elderly“).^{9]}

V této publikaci se chceme vyhnout těmto nálepkujícím termínům a účastníky nežádoucí situace nazýváme „aktér“ a „senior“, případně „seniorní oběť“. K nežádoucímu jednání často dochází proto, že pečující osoba je sama dekompenzovaná a nemá dostatek podpory, respektu nebo uznání. Role se mohou prolínat, protože násilí je komplexní a dynamický proces, který ovlivňuje všechny zúčastněné strany. Proto je důležité poskytovat prevenci, intervenci a rehabilitaci jak seniorům, tak jejich pečujícím osobám.

9] Odborná komunita však od pojmu „the elderly“ upouští, je vnímán jako ageistický. OSN doporučuje pojem „older persons“ (starší osoby, v češtině též starší lidé) viz UN resolution A/RES/50/141. Online. 1996. Dostupné z: <https://documents-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/N96/763/33/PDF/N9676333.pdf?OpenElement>. [cit. 2023-11-27] bod 14.

Obecně lze chápat pojem „restorativní“ jako „napravující“ či „obnovující“, případně „obnovný“ a jeho zasazení je možné do jakéhokoliv prostředí, kde dojde ke konfliktu. Obnovující účinek se vztahuje primárně k posílení vnitřních kapacit a zdrojů účastníků restorativního procesu. V oblasti trestního práva RJ zdůrazňuje orientaci na nápravu narušených mezilidských vztahů, náhradu způsobené újmy a opravdové přijetí odpovědnosti s tím, že trestným činem zasažené osoby jsou podporovány v tom, aby samy posílily své kompetence k řešení dané situace.^{10]} RJ považuje zneužití nebo špatné zacházení primárně za narušení mezilidských vztahů a až následně jako porušení zákona. Autoři této publikace nicméně nepovažují za vhodné činit mezi jednotlivými narativy rozdíly z hlediska jejich důležitosti, jelikož oba vnímají jako stejně podstatné.

Evropské fórum pro restorativní justici v minulosti identifikovalo čtyři základní hodnoty RJ^{11]}:

- Spravedlnost
- Respekt k lidské důstojnosti
- Solidarita a odpovědnost
- Pravda/upřímnost

Respekt v pojetí RJ znamená, že cokoli děláme, děláme to (nejen) někomu nebo pro někoho, ale s někým.^{12]}

Tyto základní hodnoty jsou naplňovány skrze principy, které provázejí praktickou činnost RJ. Za stěžejní považujeme v souladu s Doporučením Rady Evropy princip participace, tedy umožnění všem dotčeným stranám aktivně se podílet na řešení nežádoucí situace.^{13]} Dalšími principy jsou:

- zaměření na nápravu a náhradu způsobené újmy
- dobrovolnost
- důvěrnost
- dostupnost
- dialog
- kolektivní dohoda založená na konsensu
- stejný zájem o potřeby a zájmy účastníků
- zaměření na nápravu, reintegraci a dosažení vzájemného porozumění
- vyhýbání se nadvládě

RJ může být využita jednak k řešení případů, které se z nejrůznějších důvodů nedostanou k soudnímu jednání nebo nedosahují intenzity trestného činu, jak tomu nezřídka bývá právě v případě EAN, současně však může být využita paralelně v jakékoli fázi trestního řízení nebo po jeho pravomocném skončení. Howard Zehr, který je považován za zakladatele RJ, ji popisuje jako „proces, který má v co největší míře zapojit ty, kdo mají podíl na konkrétním protiprávním jednání, spo-

10] RJ: Česko restorativně. Strategie restorativní justice pro Českou republiku. Online. Praha: Institut pro restorativní justici, 2021. Dostupné z: <https://restorativni-justice.cz/wp-content/uploads/2021/03/PROHLEDNOUT-STRATEGII-RJ-PRO-CR.pdf>. [cit. 2023-07-09].

11] CHAPMAN, Tim; TÖRZS, Edit. Connecting people to restore just relations, Practice guide on values and standards for restorative justice practices. Online. Leuven: European forum for restorative justice, 2018. Dostupné z: <https://www.euforumrj.org/sites/default/files/2019-11/efrj-values-and-standards-manual-to-print-24pp.pdf>. [cit. 2023-07-09].

12] FRIESEN, Julie; MEEK, Wendy. The Little Book of Restorative Justice for Older Adults. Good Books: New York, 2017. ISBN 978-1-68099-208-3. s. 39 a 40

13] podrobněji Manual on restorative justice values and standards for practice. Online. Leuven: European Forum for Restorative Justice, 2021. Dostupné z: https://www.euforumrj.org/sites/default/files/2021-11/EFRJ_Manual_on_Restorative_Justice_Values_and_Standards_for_Practice.pdf. [cit. 2023-09-08].

lečně identifikovat a řešit vzniklou újmu, z ní vyplývající potřeby a závazky, aby došlo ke zhojení a co možná nejvíce k nápravě“. Uvádí, že podstata restorativní spravedlnosti tkví v následujícím souboru otázek, které je třeba klást, když dojde k újmě:

- Kdo byl poškozen/dotčen?
- Jaké jsou jeho/její potřeby?
- Pro koho z dané události vyplývají povinnosti a závazky?
- Koho se daná situace dotýká (kdo je do ní zapojen)?
- Jakou formou je vhodné zapojit jednotlivé účastníky do procesu řešení a obnovy narušených lidských vztahů?^{14]}

Restorativní justice a seniři

V kontextu EAN vnímáme RJ jako příležitost, kdy se pozornost obrací směrem k lidem, kteří se v různých rolích stali součástí nežádoucí události a nabízí jim možnost aktivně řešit její dopady. Odborná literatura potvrzuje, že RJ je vhodným prostředkem k řešení problémů, vzniklých v souvislosti s újmou způsobenou osobám, které lze považovat za zvláště zranitelné,^{15]} tedy seniorům,^{16]} dětem^{17]} či osobám se zdravotním postižením.^{18]} V souladu se současným pojetím v mezinárodní akademické komunitě, jak ho shrnuje Nerenberg, přitom RJ chápeme nejen jako prostředek, ale i jako komplexní soubor praktik, společenské hnutí a široký rámec principů a hodnot.^{19]} Tento systém obvykle vychází z místních společenských a kulturních hodnot a nejenže primárně pomáhá těm, kteří byli poškozeni, ale také pomáhá porozumět těm, kteří škodu způsobili a relativizuje stávající narativy o příčinách těchto křivd či škod.^{20]} Na rozdíl od jiných systémů náprav křivdy, jakými jsou například trestní či správní řízení nebo oblast gerontologické sociální práce, umožňuje RJ dialog, do kterého se zapojí jedinci, kteří se vzájemně dobře znají, a společně s profesionály

14] GROH, Arlene. A healing approach to elder abuse and mistreatment: The restorative justice approaches to elder abuse project. Kitchener: Community Care Access Centre of Waterloo Region, 2003. PMID: 21462047. s. 11 a 12.

15] Viz. § 168 trestního zákoníku.

16] NERENBERG, Lisa. In elder abuse cases, restorative justice holds the promise of honoring relationships. Online. American Bar Association, 2022. Dostupné z: https://www.americanbar.org/groups/gpsolo/publications/gpsolo_ereport/2022/may-2022/elder-abuse-cases-restorative-justice/. [cit. 2023-11-23].

BRAITHWAITE, John. Beyond predatory peace, Annual review of criminology, Annual reviews, 2023. Dostupné z: <https://www.annualreviews.org/doi/full/10.1146/annurev-criminol-030421-034855>. [cit. 2023-11-23]. s. 1-21

BECK, Elizabeth; LEWINSON, Terri; KROPF, Nancy P. „Restorative justice with older adults: Mediating trauma and conflict in later life“, Traumatology 21. Tallahassee, Florida, 2015. s. 219-226

BECK, Elizabeth; KROPF, Nancy P; BLUME LEONARD, Pamela. Social work and restorative justice: Skills for dialogue, peacemaking, and reconciliation. Oxford: Oxford University Press, 2010. ISBN 978-01-9539-464-1. s. 271-290

17] CRAMPTON, Alexandra. We make new families: findings from a family court mediation study. Family court review, 2022. s. 391-410

MARINARI, Angela. Restorative justice for survivors of sexual abuse. Bristol: Policy Press, 2020. ISBN 978-1447357933

GAL, Tali. Child victims and restorative justice: a needs-rights model, New York: Oxford University Press, 2011. ISBN 978-01-9974-471-8

JÜLICH, Shirley. Views of justice among survivors of historical child sexual abuse: Implications for restorative justice in New Zealand, Theoretical criminology. 2006. s. 125-138.

18] HUGHES, Jarrod. Restorative justice can enhance the rights of people with a disability living in group homes. Online. Centre for innovative justice, 2021. Dostupné z: <https://cij.org.au/news-and-views/restorative-justice-can-enhance-the-rights-of-people-with-a-disability-living-in-group-homes/>. [cit. 2023-11-23].

COOK, Andy; DRENNAN, Gerard; CALLANAN Margie M. A qualitative exploration of the experience of restorative approaches in a forensic mental health setting, The journal of forensic psychiatry & psychology. 2015. s. 510-531.

19] NERENBERG, Lisa. In elder abuse cases, restorative justice holds the promise of honoring relationships. Online. American Bar Association, 2022. Dostupné z: https://www.americanbar.org/groups/gpsolo/publications/gpsolo_ereport/2022/may-2022/elder-abuse-cases-restorative-justice/. [cit. 2023-08-23].

20] ZHANG, Yan; LIU, Jianhong; BRAITHWAITE, John. The Pluralism of Restorative Justice in Greater China: an Introduction, Asian Journal of Criminology. 2023. s. 83-87.

mohou vytvořit bezpečné a podporující prostředí, přičemž zároveň se stírá hranice mezi profesionály a neprofesionály.^{21]}

Nesporným přínosem využití RJ v případech seniorského abusu je vyrovnání možné nerovnováhy moci^{22]} a zamezení problémům pramenícím z pocitovaného studu či ostychu a obav z pomsty ze strany aktéra, z dalšího narušení rodinných vztahů a ze ztráty přístupu ke zdravotní či sociální péči. Důležitým aspektem týrání seniorů je skutečnost, že senioři mají k aktérům obvykle blízký vztah a přístupy RJ neusilují jen o zamezení týrání, ale i o poskytnutí pomoci aktérům.^{23]}

Při práci se seniory, kteří se dostali do situace zneužívání či týrání, totiž postupy RJ podle výzkumů mnohdy umožňují nastolit vhodnější řešení než jiné systémy, se kterými se setkáváme například u sociální práce. Crampton et al. uvádějí, že zatímco gerontologická sociální práce se soustřeďuje na zachování a posílení důstojnosti a autonomie starších dospělých, výsledky RJ jsou zaměřené na hojení emočních zranění a na budování zdravých vztahů. Gerontologická sociální práce se spíše zaměřuje na starší dospělé jakožto jednotlivce, avšak RJ pracuje se škodami či křivdami, způsobenými nejen jednotlivcům, ale i celým rodinám či dokonce komunitám.^{24]} To je velmi účinné zejména v situacích, kdy se mnohé seniorní oběti EAN zdráhají žalovat blízké osoby či proti nim podávat trestní oznámení, protože se obávají dalšího vyhocení vztahů či dokonce izolace.^{25]}

Postupy RJ se jeví jako příhodnější nejen ve srovnání s gerontologickou sociální prací, ale zároveň se i v mnohých případech ukazují jako vhodnější než řešení situací seniorského abusu v soudním řízení.

Výzkumy založené na případových studiích dokládají, jak uvádějí Beck et al., že RJ ve formě profesionálně vedených interakcí mohou zamezit sekundární viktimizaci a vzniku traumatu v následku samotného abusu i jako důsledku pozdějšího institucionálního zásahu směřujícího k jeho řešení.^{26]} Obdobně i Crampton zdůrazňuje vhodnost mimosoudního řešení a výhody upřednostnění tohoto řešení před soudním řízením v záležitostech rodinných vztahů.^{27]}

Dalším důvodem, proč právě RJ je vhodným řešením případů seniorského abusu, je skutečnost, že jde o řešení citlivých situací, kde by se senioři zdráhali aktivně vyhledávat pomoc v postupech nabízených soudním řízením či sociálními pracovníky.

Nerenbergová poukazuje na obecně se vyskytující rozpor v případech seniorského abusu, kde senior si přeje ukončit týrání či zneužívání, avšak není ochotný podniknout kroky, které profesionálové k tomuto účelu pokládají za nutné, například nahlásit nežádoucí jednání.^{28]} V důsledku toho

21] VAN WILLIGENBURG, Theo. Retribution, restoration and the public dimension of serious wrongs, *The International Journal of Restorative Justice*. 2022. s. 18-36.

22] BRAITHWAITE, John. „Beyond Predatory Peace“, *Annual Review of Criminology*, vol. 6, no. 1. Annual reviews, 2023. Dostupné z: <https://www.annualreviews.org/doi/full/10.1146/annurev-criminol-030421-034855>. [cit. 2023-11-23]. s. 1-21

23] NERENBERG, Lisa. In elder abuse cases, restorative justice holds the promise of honoring relationships. Online. American bar association, 2022. Dostupné z: https://www.americanbar.org/groups/gpsolo/publications/gpsolo_ereport/2022/may-2022/elder-abuse-cases-restorative-justice/. [cit. 2023-08-23].

24] BECK, Elizabeth; KROPF, Nancy P; BLUME LEONARD, Pamela. *Social work and restorative justice: Skills for dialogue, peacemaking, and reconciliation*. Oxford University Press, 2010. ISBN 978-01-9539-464-1. s. 271-290

25] NERENBERG, Lisa. In elder abuse cases, restorative justice holds the promise of honoring relationships. Online. American Bar Association, 2022. Dostupné z: https://www.americanbar.org/groups/gpsolo/publications/gpsolo_ereport/2022/may-2022/elder-abuse-cases-restorative-justice/. [cit. 2023-08-23].

26] BECK, Elizabeth; LEWINSON, Terri; KROPF, Nancy P. „Restorative justice with older adults: Mediating trauma and conflict in later life“, *Traumatology* 21. Tallahassee, Florida, 2015. s. 219-226

27] CRAMPTON, Alexandra. We make new families: findings from a family court mediation study. *Family court review*, 2022. s. 391-410

28] NERENBERG, Lisa. In elder abuse cases, restorative justice holds the promise of honoring relationships. Online. American Bar

mohou pracovníci sociálních služeb a dalších podpůrných profesí nabýt dojem, že senioři jsou nespolupracující či neochotní a že jde spíše o zdravotní problém na straně samotných seniorů. Pracovníci v sociálních službách se podle Nerenbergové proto někdy pod tímto dojmem hlavně soustředí na postupy, jak přimět seniory, aby si řekli o pomoc a přijali ji, a dokonce i na postupy, kdy lze v této souvislosti pokládat nedobrovolná opatření za oprávněná.^{29]}

Nerenbergová připomíná, že zásadní otázkou by mělo být, co si přeje samotný senior, a tím je ze všeho nejvíc zhojení narušených vztahů a znovuzískání důvěry. Podle Nerenbergové úzce zaměřená sociální práce obvykle neposkytuje odpovídající rámec k dosažení tohoto cíle.^{30]}

Příklady zahraniční praxe

V mezinárodním srovnání se proto postupy RJ pro řešení seniorského abusu v současnosti začínají stávat upřednostňovaným rámcem. V anglosaských zemích byla v posledních pěti letech uskutečněna řada projektů, propojujících akademickou sféru a praxi vládních i nevládních organizací.

Kromě průkopnického Waterloo Region Senior Support Team v Ontariu se v Kanadě těmto postupům věnuje také v provincii Nova Scotia vládní odbor Department of Seniors and Long-term Care, který spolupracuje s poskytovateli služeb RJ a provozuje programy zaměřené na bezpečnost seniorů. Skrze ně jsou identifikovány ohrožené osoby, jimž je následně poskytována pomoc speciálně proškolenými koordinátory.^{31]}

Obdobně na Novém Zélandu poskytlo v letech 2017 až 2019 Ministerstvo sociálního rozvoje grant na testování restorativních přístupů v případech EAN. Do projektu se zapojila Victoria University of Wellington, ale také novozélandská policie, hospice, organizace na podporu obětí trestné činnosti a další instituce.^{32]} Výsledkem studie bylo zjištění, že restorativní kruhy poskytly bezpečné místo pro vedení nesnadných konverzací a umožnily stranám řešit problémy se zaměřením na potřeby seniorních obětí.^{33]}

Ve Spojených státech se použitím RJ v případech EAN zabývá Syracuse University ve spolupráci s Centre for Court Innovation, jejichž spolupráce již vyústila například v realizaci komunitních kruhů k řešení konfliktů.^{34]} Dále se v USA restorativními přístupy v řešení EAN zabývá Elder Abuse Institute of Maine v projektu Community and Adult Protective Services Trial of Novel Enhanced Services. Výsledkem projektu bylo vytvoření schémat pro řešení EAN, která s ohledem na

Association, 2022. Dostupné z: https://www.americanbar.org/groups/gpsolo/publications/gpsolo_ereport/2022/may-2022/elder-abuse-cases-restorative-justice/. [cit. 2023-08-23].

29] NERENBERG, Lisa. In elder abuse cases, restorative justice holds the promise of honoring relationships. Online. American Bar Association, 2022. Dostupné z: https://www.americanbar.org/groups/gpsolo/publications/gpsolo_ereport/2022/may-2022/elder-abuse-cases-restorative-justice/. [cit. 2023-08-23].

30] NERENBERG, Lisa. In elder abuse cases, restorative justice holds the promise of honoring relationships. Online. American Bar Association, 2022. Dostupné z: https://www.americanbar.org/groups/gpsolo/publications/gpsolo_ereport/2022/may-2022/elder-abuse-cases-restorative-justice/. [cit. 2023-08-23].

31] Government of Nova Scotia. Department of Seniors and Long-term Care. Online. 2023. Dostupné z: <https://novascotia.ca/seniors/>, [cit. 2023-11-23].

32] Victoria University of Wellington. Elder harm - Kōrero tahi: using restorative circles for addressing harms experienced by older persons. Online. 2020. Dostupné z: <https://www.wgtn.ac.nz/restorative-justice/research-evaluation/elder-harm/>. [cit. 2023-11-23].

33] Victoria University of Wellington. Elder harm - Kōrero tahi: using restorative circles for addressing harms experienced by older persons. Online. 2020. Dostupné z: <https://www.wgtn.ac.nz/restorative-justice/research-evaluation/elder-harm/>. [cit. 2023-11-23].

34] Syracuse University. Elder Abuse and Restorative Justice Webinar. Online. 2022. Dostupné z: <https://falk.syr.edu/elder-abuse-and-restorative-justice-webinar/>. [cit. 2023-11-23].

specifika seniorského abusu integrují různé postupy jako RJ, motivační rozhovory a podporování samostatného rozhodování.^{35]}

Ve Spojeném království se možnostem použití RJ v řešení EAN věnuje Centre for Age, Gender and Social Justice ve spolupráci s Katedrou práva a kriminologie na University of Aberystwyth ve Walesu. Výsledkem spolupráce je poskytování poradenství a dalších služeb klientům, kteří hledají pomoc v jakémkoliv stadiu řešení krize v souvislosti s EAN.^{36]}

Zároveň je skutečností, že i přes značný nárůst aktivity v této oblasti v posledních letech je RJ v oblasti EAN na rozdíl od postupů soudního řízení či sociální práce stále do značné míry neprobádanou oblastí. Beck et al. zmiňují, že přestože OSN již v roce 2010 vydala prohlášení, v němž označila násilí, zneužívání a finanční využívání starších dospělých za celosvětovou lidskoprávní výzvu a vyzvala členské státy k zapojení RJ za účelem zamezení viktimizace a následného traumatu, a přestože je RJ zjevně slibným rámcem pro intervenci směřující k řešení konfliktů v pokročilém životě a k zamezení vzniku traumatu, literatura na toto téma je zatím velmi omezená.^{37]} Obdobně Nerenbergová ještě v roce 2022 píše o „mezeře“ ve vědecké literatuře v oblasti RJ ve vztahu k tématu zneužívání či týrání seniorů.^{38]}

Právě u seniorů je však použití principů RJ obzvláště vhodné, a to mnohem častěji než u ostatních skupin, které mohou být považované za zranitelné (například děti či osoby se zdravotním postižením, u osob se zdravotním postižením může jít například o osoby žijící v chráněném bydlení).^{39]} Na rozdíl od situací osob, pobývajících v institucionální péči, se v případě seniorů zneužívání dopouštějí nejčastěji blízké osoby. Situace seniorů je dále rozdílná od situace dětí, které na rozdíl od seniorů mnohdy nemohou odmítnout pomoc nabízenou sociálními službami či trestním aparátem. U dětí, které nedokážou identifikovat zneužití, se proto nevyskytuje výše zmíněná rozporuplná situace, kdy si poškozený uvědomuje, že by situaci mohl řešit, ale nepřeje si domáhat se ochrany před svými nejbližšími.

Skupiny lidí, které jsou považované za obzvláště zranitelné, jsou zároveň těmi, které jsou často marginalizované. Marginalizace může být dále prohloubena sémiotickými praktikami, kdy způsob, jakým profesionálové mluví se seniory a o seniorech, zároveň spoluutváří jejich společenskou pozici.^{40]} K marginalizaci může dojít v soudních řízeních i v jiných formálních jednáních, avšak i v rámci postupů RJ, a to i přes úsilí o rovnoměrné rozdělení moci.

35] Elder Abuse Institute of Maine. The RISE Model A new more just and person-centered approach to elder abuse. Online. 2021. Dostupné z: <https://www.eaime.org/blank-1>. [cit. 2023-11-23].

36] Centre for Age, Gender and Social Justice. Dewis Choice initiative: Designed by older people, for older people. Online. 2023. Dostupné z: <https://dewischoice.org.uk/what-we-do/dewis-choice-initiative/>. [cit. 2023-11-23].

37] BECK, Elizabeth; LEWINSON, Terri; KROPP, Nancy P. „Restorative justice with older adults: Mediating trauma and conflict in later life“, *Traumatology* 21. Tallahassee, Florida, 2015. s. 219-226

38] NERENBERG, Lisa. In elder abuse cases, restorative justice holds the promise of honoring relationships. Online. American Bar Association, 2022. Dostupné z: https://www.americanbar.org/groups/gpsolo/publications/gpsolo_ereport/2022/may-2022/elder-abuse-cases-restorative-justice/. [cit. 2023-08-23].

39] HUGHES, Jarrod. Restorative justice can enhance the rights of people with a disability living in group homes. Online. Centre for innovative justice, 2021. Dostupné z: <https://cij.org.au/news-and-views/restorative-justice-can-enhance-the-rights-of-people-with-a-disability-living-in-group-homes/>. [cit. 2023-11-23].

COOK, Andy; DRENNAN, Gerard; CALLANAN Margie M. A qualitative exploration of the experience of restorative approaches in a forensic mental health setting, *The journal of forensic psychiatry & psychology*. 2015. s. 510-531.

40] WODAK, Ruth. *Disorders of discourse*, London: Longman, 1996.

Přehled restorativních programů

Pro naplňování restorativních principů v praxi vznikly restorativní programy, které vytvářejí bezpečný prostor pro setkání oběti, pachatele, případně dalších osob, zasažených trestnou činností. Restorativní programy však nejsou omezeny pouze na oblast trestního práva, ale lze je využívat i v případech EAN, kdy nežádoucí jednání nedosahuje závažnosti trestného činu. Terminologie restorativních programů se pak přizpůsobuje kontextu EAN a místo pojmů jako oběť, pachatel nebo trestný čin lze používat doporučené termíny jako senior, seniorní oběť či aktér. Restorativní programy mohou být poskytovány formou níže popsaných mediací, konferencí, kruhů a dalších programů s restorativními prvky.

Mediace jsou nejběžnějším typem restorativních programů. Přináší možnost, aby přímo, či nepřímo probíhal asistovaný rozhovor mezi seniorem a aktérem, který zprostředkovává třetí nezaujatá strana proškolená k tomuto účelu – mediátor. Předmětem rozhovoru jsou následky nežádoucího jednání, potřebná výměna informací a případné vytvoření dohody reflektující způsobenou újmu a navržené řešení její náhrady.

Konference – Rodinné konference⁴¹⁾ a Rodinné skupinové konference (RSK) jsou specifickým nástrojem řešení konfliktů v rodinném prostředí doposud v České republice využívané zejména v případě mladistvých. Pro řešení násilí na seniorech se jedná o obzvláště užitečnou metodu, neboť k účasti vybízí i další příbuzné, kteří často o problémech jejich nejbližších nemusejí vědět. Konference je tak na pomezí mediace a kruhu, neboť zapojuje širší okruh osob, které jsou ale stále zainteresované na velmi osobní úrovni na řešení daného konfliktu.⁴²⁾

V České republice je nejrozšířenější podobou restorativního programu mediace mezi obětí a pachatelem či setkání obdobného charakteru, např. typu restorativní konference. Obojí realizuje především Probační a mediační služba⁴³⁾ dle zákona č. 257/2000 Sb. o Probační a mediační službě.⁴⁴⁾ Restorativní programy mohou také nabízet nevládní organizace, a to dle §39 odst. 1 písm. b) zákona č. 45/2013 Sb., o obětech trestných činů.

Kruhy – v praxi se vyvinula řada forem restorativních kruhů, které se liší svým primárním účelem. Jedná se například o tzv. kruhy ozdravné („healing circles“), rozhodčí („sentencing circles“), kruhy sdílení, smíření („peacemaking circles“) či komunitní kruhy. Jejich cílem je rovná komunikace mezi všemi zúčastněnými. Specifické je širší zapojení okolí, tedy nikoliv pouze seniora a aktéra, ale jejich rodinných příslušníků a přátel nebo i celé komunity a odborníků. Mohou tak řešit i komplexnější problémy nebo preventivně vytvářet prostor pro komunikaci.⁴⁵⁾⁴⁶⁾

41) Rozvoji rodinných konferencí se zaměřením na seniory se zabýval studentský service learningový projekt při Cyrilometodějské teologické fakultě UP v Olomouci. Projekt byl již ukončen, bohužel se pro malý zájem v období covidové pandemie nepodařilo zorganizovat žádnou reálnou konferenci.

MUTALYOVÁ, Nataša; JURNIČKOVÁ, Pavlína. Rodinné konference v Olomouci. Online. N.d. Dostupné z: <https://www.facebook.com/rkolomouc>. [cit. 2023-08-18].

42) NERENBERG, Lisa. In elder abuse cases, restorative justice holds the promise of honoring relationships. Online. American Bar Association, 2022. Dostupné z: https://www.americanbar.org/groups/gpsolo/publications/gpsolo_ereport/2022/may-2022/elder-abuse-cases-restorative-justice/. [cit. 2023-08-23].

43) Probační a mediační služba. Online. Dostupné z: <https://www.pmscr.cz/>. [cit. 2023-09-05].

44) KORANDOVÁ, Anna; ŘEHÁKOVÁ, Tereza; VANKÁTOVÁ, Lea. Manuál pro restorativní setkání v případech závažné trestné činnosti. Praha, 2023. Dostupné z: https://restorativni-justice.cz/wpcontent/uploads/2023/11/IRJ_JUSTIN_MetodikaCZ.pdf?fbclid=IwAR0t6nv5lVSScbC4Q0AiSPsmUTWxtcdunyh_B1lwC6VIUQtCOEII8tYkCCQ. [cit. 2023-11-23]

45) FELLEGI, Borbála; SZEGŐ, Dóra. Handbook for facilitating peacemaking circles. Online. P-T Műhely, 2013. ISBN 978963-89468-3-6. Dostupné z: https://www.euforumrj.org/sites/default/files/2019-11/peacemaking_circle_handbook.pdf. [cit. 2023-09-08].

46) MASOPUST ŠACHOVÁ, Petra. Restorativní přístupy při řešení trestné činnosti. Beckova edice právní instituty. Praha: C. H. Beck, 2019. ISBN 978-80-7400-756-9. s. 136.

Další možnou nabídkou **programu s restorativními prvky** v České republice, který je možný využít i v případech obětí trestné činnosti vyššího věku, je projekt Building Bridges, který organizuje Mezinárodní vězeňské společenství z.s. Jedná se o osm pravidelných setkání skupiny obětí a pachatelů nesouvisejících trestných činů, které probíhají uvnitř věznic.^{47]} Restorativní programy mohou poskytovat rovněž sociální služby příspěvkových organizací nebo nevládní organizace. Ty, pokud žádají dotaci od Ministerstva spravedlnosti ČR, musí být akreditované.^{48]}

V praxi se však i přes výše uvedené mohou tyto programy lišit v tom, kdo se jich účastní. Nikde totiž není jednoznačně stanovený okruh účastníků, který by závazně platil pro všechny případy. Je třeba posuzovat každý případ individuálně a zvolit ten nejvhodnější program podle potřeb a možností stran konfliktu a dalších zúčastněných osob.

Restorativní programy ve výzkumu RESTABUS

Podle výzkumu RESTABUS je příležitost nějakého typu restorativního programu přitažlivá pro minimálně 30 % českých seniorů starších 65 let, a to bez ohledu na to, jestli byli sami oběťmi, nebo nikoliv. To lze považovat za velmi vysoké číslo vzhledem ke stále ještě přetrvávající faktické „neznámosti“ těchto přístupů u běžné veřejnosti. Velký potenciál pak dokazuje i informace, že důvody pro vyjádřený nezájem o restorativní setkání se do velké míry kryjí s důvody, které seniorní oběti uváděly jako příčinu, proč o incidentu/incidentech s nikým nemluvily. Je tak před námi velká cesta v posilování resilience seniorních obětí.

Tabulka 1: *Kdyby byla možnost, aby si oběti těchto situací [EAN incidentů] mohly v nějakém opravdu bezpečném prostředí promluvit s pachatelem, zeptat se na nějaké otázky, které mají, a to vše s podporou zkušeného pracovníka, přišlo by vám to jako zajímavá příležitost? (Pozn. Tato setkání se mohou odehrávat bez ohledu na uplynulý čas od incidentu a bez ohledu na to, jestli byl pachatel(ka) nějak potrestána, nebo ne.)*

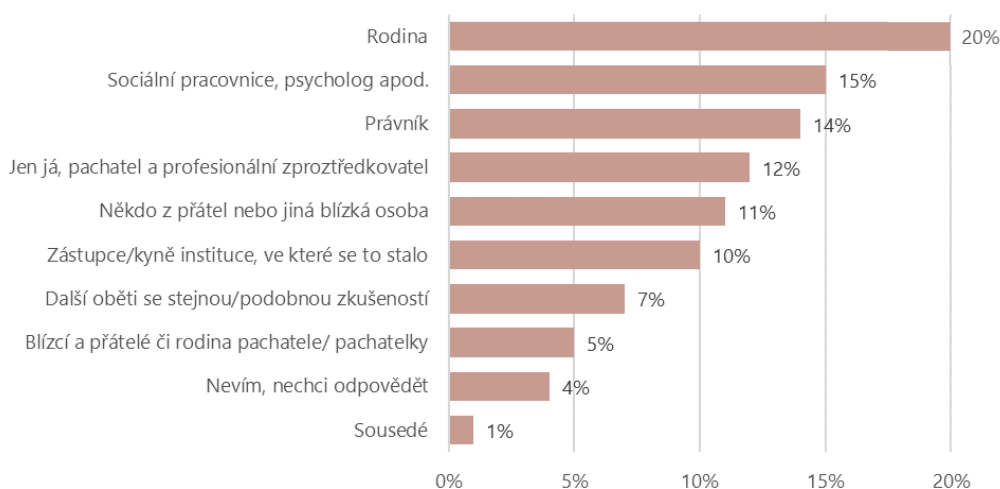
Náklonnost k setkání restorativní justice (Sloupcová %)						
	Celkem	Pohlaví		Věk		
		Muž	Žena	65 –74 let	75 – 84 let	85+ let
Ano	30 %	30 %	30 %	33 %	28 %	19 %
Ne	56 %	56 %	55 %	52 %	58 %	71 %
Nechci odpovědět	14 %	14 %	15 %	15 %	14 %	10 %

Zdroj: RESTABUS 2022, N = 2 689 respondentů, 65–99 let, kvótní reprezentativní výběr pro ČR dle věku, pohlaví, vzdělání, velikosti a místa bydliště, 19 % sběr online a 81 % dotazník s tazatelem.

47] Building Bridges. Online. Mezinárodní vězeňské společenství. Dostupné z: <https://mvs.cz/building-bridges/>. [cit. 2023-09-14].

48] Ministerstvo spravedlnosti ČR. Akreditace Ministerstva spravedlnosti ČR. Online. N.d. Dostupné z: <https://www.justice.cz/web/msp/rozvoj-sluzeb-pro-obeti-trestne-cinnosti?clanek=akreditace-ministerstva-spravedlnosti-cr>. [cit. 2023-09-05].

Ideální účastníci setkání založeného na principech restorativní justice.

Respondenti (podsoubor těch, co projevili zájem řešit EAN pomocí principů restorativní justice) mohli vybrat více osob, tj. celkem N=814 pozitivně odpovídajících respondentů provedlo N=1 411 voleb ideálních účastníků.

Zdroj: RESTABUS 2022, N = 2 689 respondentů, 65–99 let, kvótní reprezentativní výběr pro ČR dle věku, pohlaví, vzdělání, velikosti a místa bydliště, 19 % sběr online a 81 % dotazník s tazatelem.

Tabulka 2: Důvody, proč by se respondenti nechtěli zúčastnit setkání restorativní justice. Uvedené důvody těmi, kteří o účast v setkání restorativní justice neprojevili zájem, N=2 205 (možnost více odpovědí)

Důvody, proč by se respondent setkání restorativní justice nechtěl zúčastnit (Sloupcová %)						
	Celkem	Pohlaví		Věk		
		Muž	Žena	65–74 let	75–84 let	85+ let
Stud	9 %	7 %	10 %	8 %	9 %	12 %
Obavy, že se to ještě zhorší	16 %	13 %	18 %	15 %	16 %	16 %
Ničemu by to nepomohlo	37 %	42 %	33 %	36 %	38 %	37 %
Už je to (už by to mohlo být) promlčené	7 %	8 %	5 %	7 %	7 %	6 %
Nechci to (muset) odpustit	4 %	4 %	4 %	5 %	4 %	3 %
Bylo by to příliš bolestivé, nechtěla bych na to ani myslet	10 %	6 %	13 %	10 %	9 %	10 %
Jiný, zde neuvedený důvod	5 %	5 %	5 %	5 %	5 %	4 %
Nevím, nechci odpovědět	13 %	15 %	12 %	15 %	12 %	12 %
N	2205	915	1290	1200	759	246

Zdroj: RESTABUS 2022, N = 2 689 respondentů, 65–99 let, kvótní reprezentativní výběr pro ČR dle věku, pohlaví, vzdělání, velikosti a místa bydliště, 19 % sběr online a 81 % dotazník s tazatelem.^{49]}

49] Výsledky výzkumu převzaty z Fakulta sociálních studií Masarykovy univerzity. Inovativní cesty definice, měření prevalence a řešení seniorského abusu v ČR (včetně přenosu mezinárodních postupů dobré praxe) (RESTABUS) Online. 2021. Dostupné z: <https://www.fss.muni.cz/vyzkum/resene-projekty/61207>. [cit. 2023-11-27].

POUŽITÍ KRUHŮ PŘI ŘEŠENÍ EAN

Arlene Groh, emeritní konzultantka RJ pro případy seniorského abusu, je celosvětově uznávanou odbornicí na problematiku týrání a zneužívání seniorů a její řešení prostřednictvím restorativních přístupů. V dubnu 2023 byla Institutem pro restorativní justici, z.s. v rámci projektu RESTABUS pozvána do České republiky, kde se zúčastnila odborné konference na téma Týrání a zneužívání seniorů a možnosti řešení těchto situací za pomoci restorativních přístupů.^{50]} Na konferenci představila své více než dvacetileté zkušenosti z Kanady, kde působila m. j. jako koordinátorka projektu Přístupy Restorativní justice v případech abusu seniorů (The Restorative Justice Approaches to Elder Abuse Project, dále jen „RJEA“), který probíhal v letech 2000 až 2004. Cílem tohoto projektu bylo zkoumat možnosti využití restorativní justice jako jednoho ze způsobů řešení případů týrání seniorů. Projekt RJEA spolupracoval s místními organizacemi, které poskytují služby seniorům, a nabízel jim školení a podporu v oblasti restorativní justice. Navazujícím projektem úspěšné spolupráce mezi různými sektory v oblasti prevence a řešení špatného zacházení se seniory je Reakční tým pro týrání seniorů (Elder Abuse Response Team „EART“), který funguje doposud od roku 2004 v Ontariu. Tento tým je složen z pracovníků policie, sociálních pracovníků a zdravotnických odborníků, kteří společně poskytují komplexní pomoc seniorům, m. j. tím, že jim nabízí bezpečné prostředí, kde mohou sdělit, s jakou situací se v životě potýkají, získat informace o svých právech a možnostech dalšího postupu, dostat podporu a ochranu a být odkázáni na další služby podle jejich individuálních potřeb.

Proč právě kruhy?

Arlene zdůraznila klíčovou roli hodnot, jako základních stavebních kamenů, při hledání restorativních řešení konfliktů. Jako svůj hlavní a prověřený nástroj v souladu s definovanými hodnotami RJ, jako jsou respekt a důvěra, Arlene vyzdvihla právě roli kruhů.

„Pokud jste ukotveni v hodnotách, můžete důvěřovat procesu.“ Arlene Groh

Důležitým rozdílem mezi mediacemi a kruhy je podle Arlene způsob, jak kruh přirozeně obnovuje rovnováhu v případech, kde hraje roli moc. Mluvíme-li tedy o tzv. nerovnováze sil, kruh se v řadě případů jeví jako vhodnější nástroj než mediace. To je důležité také v kontextech domácího nebo sexuálního násilí, ale rovněž právě v případech zneužívání seniorů, které často právě z nerovnováhy síly a postavení pramení. Arlene Groh vyzvala, aby se řešení týrání a zneužívání seniorů řešilo i jako problém komunitní – a zde je kruh opět výhodou, posiluje kompetence rodiny či dalších aktérů k tomu, aby vzali věc za svou. Zbavuje situaci struktury „dvou stran proti sobě“.

„Kruh vytváří silnou komunitu, která umožňuje lidem být upřímní sami k sobě i k ostatním. Téměř magickým způsobem otevírá možnosti, o kterých jsme dříve v rodině nemluvili. Pomáhá také lidem uvědomit si, že je pro ně dostupná pomoc. Vzpomínám si, jak jsem slyšela jednu starší ženu, jak říká svému kruhu: „Nikdy jsem nevěděla, že mě má tolik lidí rádo.“^{51]}

50] podrobněji o konferenci Institut pro restorativní justici, z. s. Kruhy a hodnoty – co si odnášíme z konference projektu RESTABUS. Online. 2023. Dostupné z: <https://restorativni-justice.cz/vystuprestabus/>. [cit. 2023-08-29].

51] Facilitátor kruhu, GROH, Arlene. A healing approach to elder abuse and mistreatment: The restorative justice approaches to elder abuse project. Kitchener: Community Care Access Centre of Waterloo Region, 2003. PMID: 21462047. s.7

Specifické prvky kruhů

Používání kruhů je inspirováno původními obyvateli Severní Ameriky, kteří tímto způsobem prožívali téměř veškeré společenské dění.^{52]} Kruh symbolizuje rovnost a vzájemnou úctu mezi účastníky, kteří nemají žádnou mocenskou hierarchii. Technika kruhů v pojetí RJ se řídí jednak obecnými principy, které jsou popsány v úvodní části této práce, a jednak existují specifické prvky, které charakterizují kruhy jako takové, a jež se vyskytují ve většině jejich variant.^{53]}

● Ceremoniál

Na celý kruh lze nazírat jako na ceremoniál či rituál řešení problému, nicméně i v jeho rámci jsou často praktikovány rituály, typicky na začátku jako uvítání nebo na konci jako uzavření celého kruhu. Zahájení pomáhá nasměrovat svoji pozornost do kruhu a plně se v něm zprítomnit. Naopak uzavření účastníkům kruhu umožňuje dobře ukončit společný čas a začít přecházet zpět do běžného života.

● Sdílené hodnoty a zásady

Jakkoli mají kruhy svá pravidla předem stanovená a často se drží alespoň hrubého scénáře, jejich flexibilita i důraz na autonomii tkví právě v tom, že pravidla, která mají být dodržována, si stanovují sami účastníci kruhu prostřednictvím sdílených zásad a hodnot. Jde o jeden z prvních kroků, které v rámci kruhu musí nastat, a je na všech účastnících (nejen facilitátorech), aby je společně dodržovali a dohlíželi na jejich dodržení.

● Středobod

Uprostřed kruhu by měl být jednoduchý středový prvek. Ten může být doplněn jakýmkoliv významnými předměty, které si s sebou účastníci přinesou. Středobod je jako ohnisko, může pomoci soustředit se při naslouchání a mluvení. Dalším aspektem centra je, že účastníci mluví ke středu, ne k žádné osobě. Ze středu si každý „vzvedne“ to, co má pro něj individuální význam, a opustí to, co pro něj v danou chvíli není užitečné.^{54]}

● Symbolický předmět (talking piece)

Tento předmět slouží jako nástroj vytvoření respektujícího a rovného prostředí. Jeho funkcí je určovat, kdo může v danou chvíli v kruhu promlouvat, a tím vyrovnávat komunikační disbalanci (nerovnováhu) mezi účastníky. Pomáhá však nejen pro vyrovnání kvantity projevu, ale rovněž kvality – jím zajištěné pomalejší tempo hovoru umožňuje hlubší rozvahu odpovědí. Půjde často o předmět se symbolickou hodnotou či předmět, ke kterému má facilitátor nebo účastníci kruhu osobní vztah.

„Nejvíc mě zaujalo to držení hranic prostřednictvím „talking piece“ – kamene, že mohl mluvit jen ten, kdo ho drží. Napřed jsem měla pocit, že je to trochu omezující, ale pak jsem si řekla, že díky tomu má ve větším počtu lidí každý možnost říct, co potřebuje, není přerušován, každý si ho vyslechne a také je díky tomu dán prostor pro zpracování si toho, co ten druhý říká, neříká něco hned unáhleně. Jako mediátorce mi i restorativní kruh dává velký smysl.“^{55]}

52] K tomu viz např. PRANIS, Kay. The little book of circle processes. Good Books: New York, 2005. ISBN 978-1-56148-461-4. s. 3.

53] PRANIS, Kay. The little book of circle processes. Good Books: New York, 2005. ISBN 978-1-56148-461-4. s. 33-39

54] Institut pro restorativní justici, z. s. Pár slov o kruzích. Online. N.d. Dostupné z: <https://restorativni-justice.cz/wp-content/uploads/2023/08/Par-slov-o-kruzich-CZ-final.pdf>. [cit. 2023-08-29].

55] Natálie Brezanská, asistentka Nejvyššího soudu a mediátorka Mediačního a edukačního centra v Brně po absolvování kruhu s Arlene Groh.

Facilitátor

Facilitátor (či strážce kruhu, jak je někdy tato osoba označována) je osoba, která kruh organizuje a zprostředkovává účastníkům bezpečný průchod restorativním procesem. Je důležité uvědomit si, že facilitátor není zodpovědný za výslednou podobu případné dohody, ta je v rukou účastníků kruhu. Jeho úkolem je provést účastníky celým tímto procesem a umožnit jim otevřenou a respektující komunikaci. Facilitátor by tedy neměl řešení sám navrhnout či prosazovat – může pouze poukázat na účel kruhu. Podobný vztah má facilitátor i k pravidlům dohodnutým účastníky kruhu, jde pouze o dohled nad jejich dodržováním, nikoli o jejich vymáhání. Měl by být schopen vytvořit prostředí podpory, odpovědnosti a důvěry v proces. Je nezbytné, aby rozuměl složité problematice zneužívání starších osob a byl k ní citlivý.^{56]} Pokládáním otázek zajišťuje, aby byli všichni přítomní vyslechnuti. K posílení důvěry přispívá, když facilitátor společně s účastníky odpovídá na otázky, které sám klade, dává tím najevo svou autenticitu a angažovanost.

„Zkušený facilitátor raději naslouchá, než mluví.“^{57]}

V oblasti EAN, pro který je typická nerovnováha sil, je nezbytné, aby facilitátoři nepodporovali všechny stejnou měrou, ale naopak více pomáhali těm, kteří jsou nějak znevýhodněni, mají slabší postavení, méně podpůrných osob apod.

V kontextu práce se staršími osobami je úkolem facilitátora monitorovat stav účastníků z pohledu únavy a pozornosti. Může tedy být vhodné prokládat kruh přestávkami či volit raději více setkání, která však budou kratší.^{58]}

Doporučení pro facilitátory:

- absolvovat výcvik facilitátora kruhu
- znát a umět aplikovat principy a hodnoty RJ
- mít vědomosti o podstatě EAN, zahrnující jeho dynamiku
- znát specifika práce se staršími osobami, jak s nimi adekvátně komunikovat
- umět zajistit bezpečnost procesu

„Školení facilitátorů nebo strážců kruhů je klíčové pro jakýkoli restorativní proces. To platilo zejména pro projekt špatného zacházení se seniory.“^{59]}

56] PRANIS, Kay. Circle Keeper's Handbook. Online. N.d. Dostupné z: <https://fromdiaperstodiamonds.com/wp-content/uploads/2015/09/CIRCLE-KEEPER-HANDBOOK-REVISED-PRANIS.pdf>. [cit. 2023-08-29] s. 3

57] FRIESEN, Julie; MEEK, Wendy. The little book of restorative justice for older adults. Good Books: New York, 2017. ISBN 978-1-68099-208-3. s. 24

58] Podrobněji k osobnosti facilitátora, jeho rolím a kompetencím doporučujeme: KORANDOVÁ, Anna; ŘEHÁKOVÁ, Tereza; VAŇKÁTOVÁ, Lea. Manuál pro restorativní setkání v případech závažné trestné činnosti. Praha, 2023. Dostupné z: https://restorativni-justice.cz/wpcontent/uploads/2023/11/IRJ_JUSTIN_MetodikaCZ.pdf?fbclid=IwAR0t6nv5IVSScbC4Q0AiSPsmUTWxtodunyh_B1lw-C6VIUQtCOEI18tYkCQ. [cit. 2023-11-23]. Obecná praktická doporučení pro komunitní práci se seniorní populací, viz např. zde: <https://www.aarp.org/content/dam/aarp/livable-communities/livable-documents/documents-2018/Book-2-Roadmap-To-Livability-Listening-21318-Ir.pdf> (v angličtině). [cit. 2023-11-23]

GROH, Arlene. A healing approach to elder abuse and mistreatment: The restorative justice approaches to elder abuse project. Kitchener: Community Care Access Centre of Waterloo Region, 2003. PMID: 21462047. s. 38

59] GROH, Arlene. A healing approach to elder abuse and mistreatment: The restorative justice approaches to elder abuse project. Kitchener: Community Care Access Centre of Waterloo Region, 2003. PMID: 21462047. s. 28-29

Průběh kruhu^{60]}

Sedět společně v kruhu umožňuje všem, aby se navzájem viděli a slyšeli se a zejména si nasloužali. V kruhu se všichni scházejí jako sobě rovní a sdílejí odpovědnost za kvalitu prostoru, který společně vytvářejí.^{61]}

A. PŘÍPRAVA

Zahájení restorativního procesu může iniciovat v zásadě kdokoliv, koho se daná situace nějak týká a má za to, že by takové řešení mohlo být věci prospěšné. Pro takovou praxi je důležitým předpokladem dostupnost restorativních služeb, osvěta odborné i laické veřejnosti a dále informovanost o (lokální) nabídce jednotlivých restorativních programů.

Prvním nezbytným bodem při uvažování o využití kruhu je, zda je tento restorativní nástroj pro daný případ vůbec vhodný.^{62]} Může jít typicky o takové případy, kdy:

- jsou senior a „aktér“ sice zasaženi problémem, ale jsou schopni k řešení přizvat další osoby;
- senior i aktér mají za to, že je budoucnost jejich vzájemného vztahu důležitá;
- je patrná nerovnost v komunikaci mezi seniorem a aktérem, a je nezbytné pro ně vytvořit vyrovnané prostředí pro komunikaci

Tato kritéria však nejsou vyčerpávající ani závazná – facilitátor by měl být schopen vyhodnotit, zda je daná situace pro použití kruhu vhodná. Kruh navíc není nikdy nutné dokončit, pokud se ukáže jako bezvýchodný, lze jej po dohodě s účastníky přeměnit do jiného restorativního programu nebo uplatnit zcela jiný přístup k řešení daného problému.

Je zjevné, že jedinými účastníky kruhu nemohou nikdy být pouze senior a aktér. Proto je nutné zvážit, které další osoby do kruhu pozvat, aby byl konstruktivní, co nejkompexnější, ale stále organizačně proveditelný. I proces výběru účastníků by měl být respektující a co nejvíc podporující autonomii zúčastněných. Proto je vhodné:

- vysvětlit dotčeným osobám pozitiva zapojení širšího okruhu osob (mohou se podělit o novou perspektivu);
- dát stranám prostor, aby vyjádřili své návrhy a obavy v souvislosti se zapojením dalších účastníků;

Kromě seniora a aktéra tedy lze ke kruhu přizvat i následující osoby:

- Podpůrné osoby oběti a aktéra – rodinné příslušníky, přátele a jiné blízké osoby, které o ně nějakým způsobem pečují.
- Osoby, na něž má daný problém dopad - např. v rámci komunity či jakéhokoli společného

60] PRANIS, Kay. The little book of circle processes. Good Books: New York, 2005. ISBN 978-1-56148-461-4.

PRANIS, Kay. Circle Keeper's Handbook. Online. N.d. Dostupné z: <https://fromdiaperstodiamonds.com/wp-content/uploads/2015/09/CIRCLE-KEEPER-HANDBOOK-REVISED-PRANIS.pdf>. [cit. 2023-08-29]

FELLEGI, Borbála; SZEGÖ, Dóra. Handbook for facilitating peacemaking circles. Online. P-T Mühely, 2013. ISBN: 978963-89468-3-6. Dostupné z: https://www.euforumrj.org/sites/default/files/2019-11/peacemaking_circle_handbook.pdf. [cit. 2023-09-08].

61] Institut pro restorativní justici, z. s. Pár slov o kruzích. Online. N.d. Dostupné z: <https://restorativni-justice.cz/wp-content/uploads/2023/08/Par-slov-o-kruzich-CZ-final.pdf>. [cit. 2023-08-29].

62] Podrobněji se otázkám přípravy i dalšího průběhu restorativního procesu věnujeme v Manuálu pro facilitaci restorativních setkání v případech závažné trestné činnosti KORANDOVÁ, Anna; ŘEHÁKOVÁ, Tereza; VANĀKÁTOVÁ, Lea. Manuál pro restorativní setkání v případech závažné trestné činnosti. Praha, 2023. Dostupné z: https://restorativni-justice.cz/wpcontent/uploads/2023/11/IRJ_JUSTIN_MetodikaCZ.pdf?fbclid=IwAR0t6nv5IVSScbC4Q0AiSPsmUTWxtcdunyh_B1lwC6VIUQtCOEII8tYkCQ. [cit. 2023-11-23]. kap. 5

prostoru. Může jít o kohokoli, kdo byl daným problémem přímo, či nepřímo ovlivněn a chce se do jeho řešení zapojit.

- Dobrovolníky – členové komunity, kteří se osobně zapojují do lokálního dění. Jde často o komunitní nebo sociální pracovníky, ale obecně i o společensky a občansky angažované osoby v sousedství či komunitě.
- Odborníci – v případech, kdy je to vhodné či nezbytné, je možné do kruhu přizvat rovněž odborníka na dané téma, který může vnést své odborné stanovisko k danému problému (lékař, právník, poradce, terapeut...)

Při kontaktování potenciálních účastníků je obecně doporučováno postupovat od těch pro celé setkání „nejdůležitějších“ - tedy těch, kteří jsou nejbližší středu dění, nejvíce ovlivněni daným problémem apod. Půjde typicky o seniora, aktéra a jejich blízké. Prvotní kontakt se provádí obvykle osobně či telefonicky, případně i jiným způsobem, je-li to vhodné. V kontextu práce se seniory lze zdůraznit zejména důležitost osobního kontaktu a uvědomění si limitů používání technologií. V prvotní komunikaci je dobré obecně vysvětlit, jaké jsou možnosti využití kruhu v tomto konkrétním případě a co by zapojení znamenalo pro účastníky.

Kvalitní přípravou účastníků lze předejít zklamání účastníků (pokud by nedošlo k realizaci kruhu nebo byl ukončen v jeho průběhu), ale také jejich dalšímu zraňování.^{63]}

V rámci příprav jednotlivých účastníků je vhodné jim sdělit nebo zjistit především tyto informace:

- Funkce a účel kruhu a RJ obecně
- Představení facilitátora, jeho role v kruhu a záruky za jeho průběh
- Faktický pohled účastníka na celý problém
- Důvěrnost a její limity^{64]}
- Očekávání od kruhu a jeho výsledků
- Zda se účastníci již pokusili situaci vyřešit
- Případné dotazy a obavy
- Stručné představení průběhu kruhu
- Možnost přizvat si podpůrné osoby či další členy komunity, kteří by mohli být pro kruh relevantní
- Možné přizvání odborníků z pomáhajících profesí
- Praktické záležitosti – datum a místo setkání, jeho trvání apod.
- Návrh symbolického předmětu (talking piece)

V rámci posouzení připravenosti seniora je rovněž vhodné zvážit následující faktory:

- co potřebuje senior v souvislosti s jeho zdravotními či jinými omezeními (zjistit možné bariéry pramenící v problémech se sluchem, udržením pozornosti, očního kontaktu...)
- schopnost seniora formulovat jeho potřeby, podílet se na procesu, zpracovat informace, případně zda k tomu potřebuje podpůrnou osobu
- co mu pomůže, aby se cítil bezpečně^{65]}

63] KORANDOVÁ, Anna; ŘEHÁKOVÁ, Tereza; VAŇKÁTOVÁ, Lea. Manuál pro restorativní setkání v případech závažné trestné činnosti. Praha, 2023. Dostupné z: https://restorativni-justice.cz/wpcontent/uploads/2023/11/IRJ_JUSTIN_MetodikaCZ.pdf?fbclid=I-wAR0t6nv5IVSScbC4Q0AiSPrsmUTWxtcdunyh_B1lwC6VIUQtCOEII8tYkCQ. [cit. 2023-11-23]. kap. 5

64] Důvěrnost je jedním ze základních principů RJ. V průběhu restorativního procesu však může dojít k jejímu prolomení, pokud facilitátor či jiná osoba hodnověrným způsobem zjistí, že došlo k jednáním, uvedeným v ustanovení § 368 zákona č. 40/2009 Sb., Trestní zákoník, ze kterých vyplývá oznamovací povinnost.

65] podrobněji FRIESEN, Julie; MEEK, Wendy. The little book of restorative justice for older adults. Good Books: New York, 2017. ISBN 978-1-68099-208-3. s. 17-18

Zapojení osob s demencí^{66]} do restorativního procesu

Demence by neměla být důvodem k vyloučení osob z restorativního procesu, ale naopak příležitostí k podpoře jejich důstojnosti a autonomie. K tomu je však žádoucí dodržovat některá doporučení, která zohledňují specifika komunikace a potřeb osob s demencí:

- důkladná příprava, která zahrnuje zjištění možností způsobu účasti na restorativním procesu. K tomu je vhodná konzultace jak s osobami s demencí samotnými, tak i s jejich blízkými a pečujícími.
- budování důvěry a bezpečí u osob s demencí, které vyžaduje citlivý a respektující přístup. Cílem je, aby se osoby s demencí cítily klidné a v bezpečí během celého procesu RJ.
- přizpůsobení komunikace osobám s demencí, které znamená používání jemného tónu, úsměvu a pozitivních slov. Důležité je mluvit s osobami s demencí jako s dospělými, kteří jsou rovnocennými členy procesu RJ. K tomu napomáhá mluvit pomalu a nepřerušovat. Zaměřit se spíše na pocity než na detaily příběhu.
- nabídka možností volby, ale bez zatěžování jejich neúměrným množstvím. Je třeba respektovat jejich rozhodnutí a podporovat jejich aktivní zapojení do procesu RJ.^{67]}

Příprava místa

Do praktických záležitostí rovněž patří materiální zázemí, zejména pak místo, ve kterém se bude kruh odehrávat. Místo může vybrat jak facilitátor, tak jej mohou navrhnout i sami účastníci – je však vhodné, aby bylo neutrální. Pokud je to s ohledem na zdravotní stav seniora nebo jiného účastníka kruhu možné, doporučujeme, aby kruh neprobíhal v obydlení některého z nich nebo přímo v zařízení sociálních služeb pro seniory, pokud k EAN docházelo právě tady a senior se zde již necítí bezpečně.

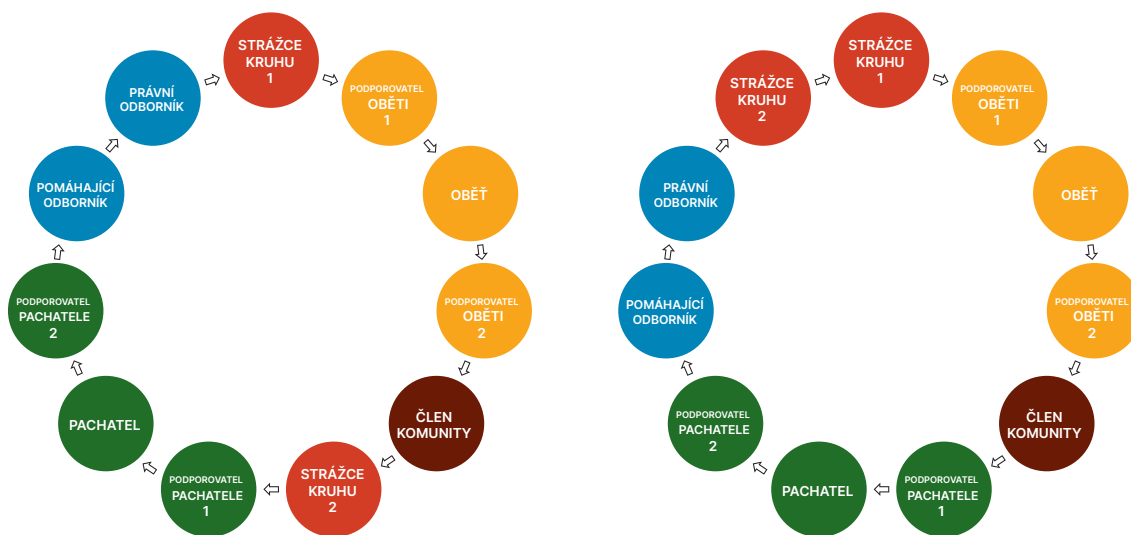
S uspořádáním židlí souvisí rovněž zasedací pořádek v rámci kruhu. Není vždy nezbytné vytvářet pevný zasedací pořádek, je možné nechat účastníky, ať si sami intuitivně vyberou, na kterém místě se budou cítit nejpohodlněji. Takový postup je vhodný tam, kde se účastníci navzájem znají a nejsou mezi nimi přílišné neshody, aby nedošlo k vytváření pomyslných „stran“ v místnosti. Důležité je rovněž usazení facilitátorů – ti mohou sedět vedle sebe, aby se v průběhu podporovali navzájem i svou blízkostí, často však budou sedět naproti sobě rozdělení mezi účastníky – tak získají přehled o celkovém dění v kruhu a druhý facilitátor může díky své pozici moderovat téma diskuze v rámci předávání symbolického předmětu. Facilitátor má možnost zahájit odpovídání u kohokoliv z kruhu, a moderovat tak dynamiku projevu ve skupině. Jsou-li přítomni podpůrné osoby oběti či aktéra, je vhodné, aby seděli blízko sebe a mohli tak dostatečně naplňovat svou roli. Následující obrázek^{68]} demonstruje dvě možná rozesazení, s facilitátory naproti sobě nebo vedle sebe:

66] další doporučení ke komunikaci s osobou s demencí, např.: Česká alzheimerovská společnost. Jak dobře komunikovat. Online. N.d. Dostupné z: <https://www.alzheimer.cz/pro-rodinne-pecujici/tipy-pro-pecujici/jak-dobre-komunikovat/>. [cit. 2023-09-15]

Národní zdravotnický informační portál. Péče o pacienta s demencí – praktické rady pro komunikaci s nemocným. Online. N.d. Dostupné z: <https://www.nzip.cz/clanek/1273-demence-pecujici-jak-spolu-komunikovat>. [cit. 2023-09-15]

67] FRIESEN, Julie; MEEK, Wendy. The little book of restorative justice for older adults. Good Books: New York, 2017. ISBN 978-1-68099-208-3. s. 52-53

68] původní obrázek pochází z: FELLEGI, Borbála; SZEGÖ, Dóra. Handbook for facilitating peacemaking circles. Online. P-T Műhely, 2013. ISBN 978-963-89468-3-6. Dostupné z: https://www.euforumrj.org/sites/default/files/2019-11/peacemaking_circle_handbook.pdf. [cit. 2023-09-08]. s. 34

B. REALIZACE – průběh kruhu

Ačkoli bývají cíle kruhu adresovány už při individuálních přípravách s účastníky, konkrétní a detailní cíle jsou vymezeny až v rámci úvodu kruhu ve společnosti všech zúčastněných. Je možné, že se někteří z pozvaných účastníků z různých důvodů nedostaví, a proto je dobré být připraven na nutnost modifikovat cíle a způsoby provedení celého kruhu. Další možností řešení takové situace je odložit kruh, to nicméně přináší organizační zátěž pro facilitátora i účastníky – je tedy na domluvě přítomných, kterou z variant budou preferovat. V případě pokračování v neúplném počtu je pak nutné upravit cíle i průběh tak, aby odpovídal charakteru přítomných.

Čtyři fáze kruhu

Tak jako kruh v širším pojetí lze rozdělit do fáze přípravy, průběhu a reflexe, tak i samotný faktický průběh kruhu může být rozdělen. Jednotlivé části na sebe chronologicky navazují. První fáze se soustředí na seznámení a představení účastníků. Druhá fáze míří na vybudování důvěry mezi účastníky a facilitátorem i účastníky navzájem. Následuje třetí fáze, která usiluje o identifikování a adresování konkrétního problému či tématu, které je předmětem kruhového setkání. Cílem poslední, čtvrté fáze, je pak zaměření na stanovení konkrétního plánu, jak daný problém vyřešit.

Účastníci kruhu by měli společně dosáhnout shody ohledně následujícího:

1. Proč došlo k EAN?
2. Co můžu udělat pro to, aby došlo k náhradě újmy?
3. Co můžou udělat pro to, aby předešli opakování nežádoucí situace.^{69]}

„...teorie restorativní spravedlnosti vypadá na papíře mnohem úhledněji, než když sedíte v místnosti s lidmi, jejichž životy byly narušeny násilím a jeho následky.“^{70]}

69] GROH, Arlene. A healing approach to elder abuse and mistreatment: The restorative justice approaches to elder abuse project. Kitchener: Community Care Access Centre of Waterloo Region, 2003. PMID: 21462047. s. 37.

70] EDWARDS, Alan; HASLETT, Jennifer. Violence is not conflict: Why it matters in restorative justice practice. Alberta law review, online. 2011. Dostupné z: https://www.cerp.gouv.qc.ca/fileadmin/Fichiers_clients/Documents_deposes_a_la_Commission/P-293.pdf. [cit. 2023-09-08].

Návrh možného scénáře formulovaný pro facilitátora kruhu:

Následující text je formulován jako návrh možných postupů pro facilitátora. Scénář navazuje na zmíněné čtyři fáze kruhu a představuje možné konkrétní kroky k jejich naplnění.

1. Seznámení a představení

Facilitátor

- Pozdravte každého z účastníků.
- Jakmile se všichni usadí na svá místa, vyčkejte na ticho a představte se.
- Poděkujte všem za účast a za vůli participovat.
- Zdůrazněte ocenění snahy všech na přípravě a za připojení se ke kruhu.
- Vysvětlíte dobrovolnost účasti a důvěrnost zde získaných informací.
- Nastiňte časový rámec celého kruhu.
- Informujte účastníky, že kruh může vyústit ve vytvoření psané dohody, pokud se na tom účastníci shodnou. Zdůrazněte roli konsensu ve vytváření této dohody i celého průběhu kruhu (v této fázi je možné rovněž zapojit právní odborníky, pokud může mít výstup právní relevanci).
- Představte účastníkům symbolický předmět a jeho význam pro vás či téma kruhu.
- Vysvětlíte pravidla symbolického předmětu.
- Vysvětlíte a dohodnete se na dalších základních hodnotách, principech a pravidlech kruhu.
- Zeptejte se, zda všichni souhlasí s nastavenými pravidly a s použitím symbolického předmětu.
- Pokud ano, je možné zahájit samotný kruh. Požádejte, aby se účastníci postupně představili a zeptejte se jich na preferované oslovení. Účastníci mohou rovněž uvést, jak se jich případ dotýká – nemělo by však dojít k tomu, že některý z účastníků začne sdělovat svou verzi událostí. To není cílem této fáze a je nezbytné je přerušit a požádat, aby s tímto vyčkali na správnou chvíli.
- V této fázi je možné navázat společným ceremoniálem nebo rituálem. Dbejte však na to, aby byl vhodný vzhledem k tématu i účastníkům a aby byl pro všechny komfortní.

2. Budování důvěry

Fáze budování důvěry je nezbytnou a velmi důležitou součástí celého kruhu. Pomáhá k otevření se účastníkům, aby mohli upřímně a autenticky hovořit o svých zkušenostech, prožitcích a pocitech. V jejím rámci jde již o věcné jednání s účastníky a o řešení daného tématu.

Jedna z možných otázek, kterou tuto fázi kruhu začít, je: „Mohli byste, prosím, s ostatními sdílet, co byste od nich potřebovali, abyste se cítili příjemně a dokázali v rámci kruhu otevřeně a upřímně mluvit?“ Podstatou této úvodní otázky by tedy mělo být, aby každý z účastníků sám pro sebe, ale i pro ostatní pojmenoval své potřeby vůči kruhu a jeho účastníkům. Postupné odpovídání na tuto otázku buduje vzájemný respekt a důvěru mezi účastníky a nutí je nahlížet na celou situaci pohledem na základě vztahů mezi jednotlivými osobami. Úvodní otázka je však velmi závislá na účastnících i celé situaci, a je vhodné ji modifikovat tak, aby byla vhodná a smysluplná pro konkrétní kruh. Pokuste se v této části formulovat jednotlivé potřeby účastníků do hodnot nebo zásad kruhu, na kterých se pak můžete společně shodnout. I zde je nezbytný konsensus účastníků na tom, že jde skutečně o hodnoty a zásady kruhu, se kterými souhlasí a jsou ochotni na nich kruhový proces stavět.

Druhým krokem budování důvěry jsou tematické nebo hodnotové otázky. Ty by měly být jednoduché a srozumitelné pro účastníky, měly by se týkat jednotlivého prvku mezi nimi, nikoli je dále rozdělovat, měly by být, pokud možno, pozitivní a vytvořit příjemnou atmosféru. Může jít o velmi jednoduché otázky, které žádný hlubší vztah k tématu nemají, a slouží především ke sjednocení účastníků - např. „Co vám dnes udělalo radost?“ Hlubší otázky se pak mohou věnovat společenským hodnotám, které jsou v daném případě relevantní: „Co pro vás znamená důvěra?“ - v případech, kdy oběť akcentuje zejména ztrátu důvěry, nebo obecněji i „Jaké hodnoty jsou pro vás v životě důležité?“ Je důležité, aby se i odpovědi na tyto otázky neposouvaly k přímému řešení konkrétního problému či tématu kruhu, tato fáze k tomuto ještě není vhodná. Tyto otázky mohou pomoci v dalším prohloubení vztahu důvěry mezi účastníky, a také vybudování empatie vůči ostatním a uvědomění si jejich „lidskosti“ a propojení na hlubší, osobní úrovni. Pro facilitátory mohou být tyto odpovědi také významným vodítkem k tomu, jak s účastníky pracovat a jaká témata během kruhu dále zdůrazňovat.

3. Identifikace a adresování problému/tématu

V okamžiku, kdy jako facilitátor uznáte, že jsou účastníci připraveni posunout se k další fázi a věnovat se již konkrétně danému problému či tématu, můžete uvést tuto fázi další otázkou. Tato otázka by se měla týkat minulosti, tedy okamžiku daného činu a jeho průběhu. V případě práce se seniory je vhodné je ujistit, že není nutné vzpomenout si na každý detail a že je v pořádku říct, že si nevzpomínají nebo že nevědí. „Vím, že může být náročné se zamyslet a vzpomenout si přesně, co se stalo, a že to může být pro vás i psychicky náročné, zkusme se ale zaměřit na daný skutek.“

Může jít např. o následující otázky: „Co se stalo?“, „Jak si pamatujete, že se to stalo?“ nebo „Co byste s námi chtěl/a sdílet ohledně toho, jak se skutek stal?“

Po položení otázky je dobré dát účastníkům malou chvíli na zamyšlení a formulování si odpovědi. Poté se opět zahájí postupné mluvení v kruhu. Opět je užitečné provést několik kol k těmto otázkám, aby mohli účastníci reagovat i na to, co zazní od ostatních. Dále je možné navázat otázkami „Jak tento skutek zasáhl vás a vaše blízké?“, „Co pro vás bylo nejtěžší?“ nebo již propojit otázku s dalším krokem-přítomností „Ovlivňuje vás daný skutek ještě nyní? Případně jak?“

V této fázi jde opět o sdílení s ostatními a budování pochopení toho, že každý z účastníků může mít více či méně odlišný pohled na to, jak se skutek odehrál, a prožívat jej odlišným způsobem. Účastníci by měli mít možnost v této části vyjádřit veškeré své obavy či nejasnosti, případně sdílet svůj osobní pohled na věc. Je v pořádku, pokud se odpovědi účastníků netýkají tématu nebo se ho dotýkají jen vzdáleně, účastníkům mohou vyvstávat na mysli další souvislosti či s tím spojené zážitky. Je možné (a časté), že se účastníci přesně neshodnou na tom, jak se daný skutek odehrál. Tato neshoda by nicméně neměla bránit průběhu kruhu nebo vytvářet mezi účastníky rozepře. Facilitátor může takovou situaci řešit tím, že diskusi zaměří na ty body, na kterých panuje shoda, a případně pak v diskusi navázat na sporné body a snažit se je vyřešit, nebo pokračovat s nimi jako nevyjasněnými, pokud to postupu nebrání. „Je v pořádku, že se neshodneme na detailech případu. Na kterých bodech se ale v tuto chvíli shodneme? ... Dále můžeme sporné body znovu probrat, ale můžeme je také opustit a nechat jako nevyjasněné, pokud si myslíte, že to nenaruší další průběh kruhu.“

4. Stanovení plánu

Poslední část může facilitátor uvést stručnou rekapitulací toho, na čem se účastníci společně shodli a uvést účel další fáze kruhu. „Nyní bychom se měli věnovat budoucnosti - co bychom měli společně udělat pro to, abychom tuto záležitost překonali?“ Pro účastníky může jít o jakýsi „bod obratu“ v tom, že se jedná o konstruktivní téma - jakým způsobem je možné odčinit vzniklou újmu a napravit poškozené vztahy. Je nezbytné, aby po celou její dobu účastníci brali na vědomí potřeby ostatních a respektovali je. Obvykle je to senior, který v této fázi promlouvá první, aby mohli ostatní účastníci jeho potřeby reflektovat. V této části je rovněž nezbytné vyřešit praktické a organizační záležitosti (např. pokud má dojít k zaplacení náhrady újmy, kdy, kde a jak k platbě dojde, jaká bude její výše apod.). Facilitátor má možnost pro tyto praktické záležitosti přerušit pravidlo mluvení se symbolickým předmětem a otevřít jím moderovanou diskuzi. Jakmile budou ale tyto záležitosti vyřešeny, je potřeba se opět vrátit do kruhového modelu; rovněž je potřeba dohlédnout na to, aby se v rámci moderované diskuze nevytvořily skupiny a nedocházelo k ostrakizaci či izolaci některého z účastníků kruhu. Pokud opět dojde k nejasnostem či neshodám na dílčích závěrech, je možné opakovat několik kol kruhu.

Scénář poslední části kruhu může vypadat následovně:

- Postupně vyslechněte potřeby účastníků a nápady k řešení.
- Opakujte kruh, dokud to bude nezbytné a smysluplné k vyřešení tématu.
- Podpořte účastníky ve sdílení nápadů.
- Pokud již máte pocit, že účastníci sdělili vše, co chtěli, je možné přejít k realizaci psané dohody. Při tom se průběžně ptejte účastníků, zda zatím souhlasí se vším, co bylo do dohody vneseno.
- Po prvním návrhu se zeptejte, zda k němu chce kdokoli něco doplnit.
 - Pokud ano, znovu diskutujte tyto body a případně je zahrňte v dohodě.
 - Pokud ne, vyčkejte na souhlas (alespoň neverbální) účastníků se současnou podobou dohody.
- Pokud je dohoda přijatelná pro všechny účastníky a ti s ní souhlasí, můžete se přesunout k závěru kruhu.
- Pokud se nepodařilo dosáhnout dohody (ať již psané či ústní), nemusí se nutně jednat o neúspěšný nebo nekonstruktivní kruh, restorativní účinky kruhu mohou nastat v kterékoli jeho fázi. V tomto případě oceňte účastníky za participaci na diskuzi a zdůrazněte to, čeho jste v rámci kruhu dosáhli, a případně se domluvte na dalším setkání či jiném způsobu, jakým lze problém či téma řešit.

Při psaní dohody je stále nutné myslet na to, kdo budou její adresáti. Její jazyk by měl být srozumitelný a jasný pro ty, kteří jsou subjekty dohody – je tedy vhodné psát jednoduše v krátkých větách či souvětích, bez použití cizích výrazů nebo neznámých slov a vyvarovat se příliš odbornému vyjadřování. Cíle, které z dohody vyplývají, by (pokud je to z povahy věci možné) měly být konkrétní, dosažitelné, relevantní a časově ohraničené.

Dohoda by měla být v souladu s právním řádem a respektovat důvěrnost procesu. Informujte účastníky o tom, jak/jestli bude dohoda sdílena s příslušnými státními orgány a jaké budou její důsledky v tomto směru (např. vliv na rozhodování a výsledky trestního řízení). Součástí dohody by měly být i důsledky v případě, že nebude ze strany účastníků kruhu plněna.

Předtím, než dohodu finalizujete (tedy před dokončením, případně podepsáním), zeptejte se opět v kruhu všech účastníků: „Jak se nyní cítíte? S jakými pocity opustíte kruh a toto místo?“ Můžete rovněž sdílet své pocity z celého průběhu kruhu i z výsledné dohody. Nakonec poděkujte všem účastníkům za účast na kruhu a přínos do diskuze. Oceňte jejich odhodlání i práci, kterou kruhu věnovali. Zakončit kruh je možné opět ceremoniálem nebo rituálem, obdobně jako při jeho zahájení.

C. REFLEXE – ZÁVĚREČNÁ FÁZE PO KRUHU

Každý kruh je specifický i v tom, co se odehrává po něm. Od toho se může odvíjet i role facilitátora v následné kontrole dodržování sepsané dohody nebo v organizaci navazujících setkání. Vždy je možné s určitým časovým rozestupem uspořádat další setkání s účastníky a znovu reflektovat průběh kruhu, nebo se s účastníky sejít individuálně.^{71]}

Další možnosti restorativní práce s účastníky po ukončení kruhu mohou zahrnovat různé formy podpory, intervence, vzdělávání nebo zapojení do komunity, které jim mohou být nabídnuty po ukončení kruhu, pokud mají zájem o další rozvoj nebo řešení své situace. Tyto možnosti mohou být poskytovány organizací, která daný restorativní program nabízí nebo jiným subjektem či odborníkem (např. se jedná o terapie, poradenství nebo psychologickou pomoc pro účastníky kruhu, pokud trpí traumatem, stresovou poruchou, depresí, závislostí nebo jinými duševními problémy).^{72]}

V oblasti EAN může být velmi podpůrná aktivita místních dobrovolníků, která má potenciál saturovat jak potřeby seniorů (např. trávení volného času), tak odlehčit osobám, které o seniory pečují (např. nákupy potravin, vyzvednutí léků atd.). Ke sdílení svých zkušeností a zvýšení pocitu sounáležitosti mohou být významné rovněž tzv. svépomocné, podpůrné skupiny, peer mentoring nebo jiná forma vzájemné pomoci pro seniory nebo pečující osoby, kde se setkávají lidé, kteří se nacházejí v podobné situaci nebo jí už prošli.

71] Podrobněji k přínosům a možným realizacím závěrečné fáze restorativního procesu doporučujeme KORANDOVÁ, Anna; ŘEHÁKOVÁ, Tereza; VAŇKÁTOVÁ, Lea. Manuál pro restorativní setkání v případech závažné trestné činnosti. Praha, 2023. Dostupné z: https://restorativni-justice.cz/wpcontent/uploads/2023/11/IRJ_JUSTIN_MetodikaCZ.pdf?fbclid=IwAR0t6nv5IVSScbC4Q0AiSPsmUTWxtcdunyh_B1lwC6VIUQtCOEII8tYkCQ. [cit. 2023-11-23].

72] Podrobněji k závěrečné fázi restorativního setkání doporučujeme KORANDOVÁ, Anna; ŘEHÁKOVÁ, Tereza; VAŇKÁTOVÁ, Lea. Manuál pro restorativní setkání v případech závažné trestné činnosti. Praha, 2023. Dostupné z: https://restorativni-justice.cz/wpcontent/uploads/2023/11/IRJ_JUSTIN_MetodikaCZ.pdf?fbclid=IwAR0t6nv5IVSScbC4Q0AiSPsmUTWxtcdunyh_B1lwC6VIUQtCOEII8tYkCQ. [cit. 2023-11-23].

A. Příběh paní Novákové

Následující kazuistika je volným parafrázováním příběhu, který uvádí Arlene Groh jako jeden ze zdrojů inspirace, proč se před lety rozhodla hledat alternativní cesty, jak řešit případy špatného zacházení se seniory. V následujícím ilustrativním textu je popsán možný průběh řešení EAN za pomoci restorativního kruhu.

Paní Nováková je 89letá vdova. Finanční zázemí, sociální služby a podpora rodiny jí umožnily, aby žila i nadále sama ve svém domě. Jednoho dne se pracovníci sociálních služeb svěřila, že jí její syn vzal téměř jeden milion korun z jejího bankovního účtu, ke kterému měl přístup. Paní Novákové byly poskytnuty informace o různých možnostech řešení tohoto problému, včetně nahlášení syna na policii. Paní Nováková však tyto možnosti odmítla. Uvedla, že její syn je dobrý člověk a že pravděpodobně potřeboval peníze víc než ona. Navíc potřebovala, aby jí i nadále nakupoval potraviny, vyřizoval pochůzky a vozil ji každou neděli do kostela. Vztah s jejím synem a jeho rodinou byl pro ni důležitější než daný obnos peněz.

Se souhlasem paní Novákové sociální pracovnice kontaktovala organizaci realizující restorativní programy. Koordinátor restorativních programů převzal informace od sociální pracovnice a instruoval ji, aby paní Novákové vyřídila, že se jí následující den ozve a že jsou tyto služby bezplatné a důvěrné. Koordinátor následně kontaktoval paní Novákovou a vysvětlil jí možnosti restorativního řešení pomocí restorativních programů. Paní Nováková se informovaně rozhodla pro řešení situace pomocí kruhů. Koordinátorovi sdělila informace o jejím synovi i o tom, jak jí ukradl peníze z účtu. Rovněž mu udělila souhlas s kontaktováním syna, protože věřila, že bude chtít tento problém také vyřešit. Požádala, aby byli jako její podpůrné osoby kontaktováni její sestra a farář kostela, který navštěvovala. Přestože k ní byl její syn verbálně hrubý, věří, že by jí fyzicky neublížil. Koordinátor se následně ujistil, že si paní Nováková i její podpůrné osoby myslí, že je bezpečné dál pokračovat v kruhu a souhlasí s tím. Syn paní Novákové přiznal, že jí peníze z účtu ukradl. Měl v plánu jí je někdy vrátit a mrzelo ho, že své matce způsobil trápení.

Příprava kruhu

Přidělený facilitátor kontaktoval paní Novákovou, aby si vyslechl její příběh a aby pochopil podstatu celého problému.

Paní Nováková řekla, že je smutná a našťvaná na svého syna za to, že jí vzal peníze. Myslela si, že mu může věřit. V poslední době byl její syn nervózní a napjatý. Často na ni křičí, vypadá to, že hodně pije. Potřebuje, aby jí syn pomáhal s domácností a nakupoval jí potraviny. Také ji vozí do kostela. Neví tedy, co s touto situací dělat.

Facilitátor následně kontaktoval syna paní Novákové, Jana, aby vyslechl i jeho.

Jan uvedl, že se cítí špatně ohledně toho, co udělal. Svoji matku opravdu miluje, ale péče o ni je v poslední době čím dál náročnější. Jeho matka vždy důrazně odmítá, že by se přestěhovala do domova pro seniory. Bývá u ní tři celé dny v týdnu a někdy i přes noc. To má špatný vliv na jeho manželství i podnikání. Navíc se i jeho syn, vnuk paní Novákové, přistěhoval zpátky k němu, protože přišel o práci a nedaří se mu najít novou. Jan je v takovém stresu, že začal znova pít. Neví, jak má dát všechno zase do pořádku.

S jejich svolením kontaktoval facilitátor podpůrné osoby paní Novákové a jejího syna, aby získal širší kontext problému. Z komunikace s nimi zjistil následující.

Farář neví, jak rodině Novákových pomoci. Sestra paní Novákové Janovi nedůvěřuje. Dcera paní Novákové, Janova sestra, si nemyslí, že by byl její bratr zločinec. Janova manželka nevěděla o krádeži peněz, ale už je otrávená časem, který její manžel musí trávit péčí o matku.

Jako součást procesu před kruhem se Jan zúčastnil setkání Anonymních alkoholiků a paní Nováková se dále setkávala se sociální pracovnící. Po dlouhé přípravě kruhu všichni souhlasili, že jsou připraveni k jeho realizaci.

Kruh

Účastníci se setkali, aby zjistili důvody vedoucí ke skutku, možnému řešení a jak zabránit jeho opakování. Setkání se účastnili dva facilitátoři, jeden z nich kruh vedl, druhý měl pouze pomocnou roli. Paní Nováková a její podpůrné osoby seděly napravo od hlavního facilitátora, Jan a jeho podpůrné osoby seděli nalevo. Účastníci byli předem osloveni s tím, jak by chtěli kruh zahájit. Pozvali svého faráře, který kruh zahájil modlitbou. Účastníci se poté shodli na základních pravidlech – mluvit pouze se symbolickým předmětem v ruce a mluvit upřímně a otevřeně. Jako symbolický předmět si vybrali malý kamínek, který paní Nováková přivezla z dovolené.

Jan se omluvil své matce. Věděl, že jí ukradl peníze. Chce si dát život do pořádku. Bude se dál účastnit setkání Anonymních alkoholiků. Souhlasil s plánem na splácení peněz, které matce vzal.

Paní Nováková mluvila o lásce k svému synovi a o tom, jak smutná byla, když jí ukradl peníze. Také řekla, že se ho někdy bojí. Mluvila o tom, jak v minulosti zažila násilí od svého manžela a jak byl její manžel násilný vůči jejich synovi – Janovi. Je jí líto, že tomu nemohla tehdy zabránit.

Podpůrné osoby uvedly, jak budou pomáhat. Účastníci z farního prostředí se budou podílet na péči o paní Novákovou každý pátek a vnuk paní Novákové, Janův syn, každou sobotu. Dcera paní Novákové, Janova sestra, dostane plnou moc k zastupování své matky namísto Jana.

Účastníci se dohodli na plánu splacení ukradených peněz, na pokračování účasti Jana na setkání Anonymních alkoholiků, plné moci pro dceru paní Novákové, na tom, že paní Nováková si zaplatí další služby na pomoc s domácností a že její vnuk a farníci budou pomáhat s péčí o ni. Účastníci se domluvili na opětovném setkání za tři měsíce, na kterém zhodnotí průběh plnění této dohody. Pokud by se nedařilo dohodu plnit, mohou se kontaktovat a setkat dřív.

Po kruhu

Účastníci byli kontaktováni po třech měsících od ukončení kruhu a informovali facilitátory, že se dohodu daří plnit. Syn paní Novákové měsíčně pravidelně posílá dohodnuté splátky. Paní Nováková má největší radost z toho, že ji pravidelně navštěvuje a pomáhá jí její vnuk.

Pokud by však paní Nováková nebo ostatní účastníci kruhu prohlásili, že dohoda není dodržována, mohl by být svolán další kruh.

B. Příběh Agnes Smith

Zachycuje obdobný příběh, který byl použit v kazuistice výše. V první části videa je zachyceno, jak by v daném případě mohlo probíhat standardní trestní řízení, v druhé části videa je pak zobrazen restorativní proces kruhu.^{73]}

ZÁVĚR

„While the experiments, practices ... from many communities... are instructive, none can or should be copied... rather be an inspiration and a place to begin“

„Zatímco experimenty, praktiky... od mnohých komunit... jsou poučné, žádné nemohou nebo by neměly být kopírovány... spíše by měly být inspirací a místem, kde začít“

H. Zehr, *Little Book of Restorative Justice*

„Restorativní spravedlnost by měla být budována zdola nahoru, komunitami, prostřednictvím dialogu, posuzováním jejich potřeb a zdrojů a uplatňováním restorativních principů na jejich konkrétní situace.“^{74]}

RJ je neustále vyvíjející se koncept, který nemá pevné hranice, nejedná se o mapu, ale spíše o kompas. Ve své ryzí podstatě jde o lidské osudy a společné úsilí nalézt cestu, která bude přínosná pro všechny zúčastněné. Je to však náročná cesta, která vyžaduje odvahu a překonání vlastního stínu.^{75]}

Aby mohlo dojít k samotné realizaci restorativních přístupů, prošly různé inspirativní projekty procesy hledání a cízelování možné spolupráce mezi dotčenými subjekty, jak na straně primárních účastníků, tak i státních či nevládních organizací navzájem.^{76]} Postupně nalézali způsoby, jak propojit právní, zdravotní a sociální služby s náboženskými a kulturními komunitami, aby byly respektovány potřeby a přání seniorů a jejich rodin. To se ukázalo jako nezbytné pro vytváření bezpečných komunit, kde senioři nemusejí trpět v tichosti a skrývat své utrpení. Tato cesta nás v ČR ještě čeká.

Doufáme, že tato metodika bude užitečným zdrojem pro ty, kteří se zajímají o restorativní justici a chtějí ji uplatňovat v oblasti EAN. Zároveň si uvědomujeme, že metodika není vyčerpávající ani neobsahuje definitivní návod, jak k EAN přistupovat. Restorativní justice je dynamický a živý proces, který se neustále vyvíjí a přizpůsobuje různým kontextům a potřebám. Proto vyzýváme čtenáře, aby tuto metodiku chápali jako inspiraci a výzvu k dalšímu zkoumání, učení a rozvoji RJ v praxi. Nechť oním příslovečným semínkem, které inspiruje čtenáře k průkopnické výpravě, na jejímž konci/začátku bude restorativní program, který v dané komunitě pomůže adekvátně reagovat na potřeby lidí zasažených EAN.

73] Kazuistika ve formě videa je k dispozici zde: <http://prismalight.com/client/srj3/>

74] FRIESEN, Julie; MEEK, Wendy. *The Little Book of Restorative Justice for Older Adults*. Good Books: New York, 2017. ISBN 978-1-68099-208-3. s. 17.

75] MASOPUST ŠACHOVÁ, Petra. *Restorativní přístupy při řešení trestné činnosti*. Beckova edice právní instituty. Praha: C. H. Beck, 2019. ISBN 978-80-7400-756-9. s. 199-200.

76] K nutnosti spolupráce napříč obory shodně např. WAHL, Judith. *Elder Abuse: The Hidden Crime*. Community Legal Education Ontario, 1999. ISBN 978-0-88903-966-7

OUDSHOORN, Judah; JACKETT, Michelle; AMTSUTZ, S. Lorraine. *The little book of restorative justice for sexual abuse: hope through trauma*. New York: Good Books, 2015, ISBN 978-1-68099-055-3

DOPORUČENÁ LITERATURA/ ZDROJE

BECK, Elizabeth; KROPF, Nancy P; BLUME LEONARD, Pamela. Social work and restorative justice: Skills for dialogue, peacemaking, and reconciliation. Oxford University Press, 2010. ISBN 978-01-9539-464-1.

BECK, Elizabeth; LEWINSON, Terri; KROPF, Nancy P. „Restorative justice with older adults: Mediating trauma and conflict in later life“, *Traumatology* 21. Tallahassee, Florida, 2015.

BRAITHWAITE, John. Beyond predatory peace, *Annual review of criminology, Annual reviews*, 2023. Dostupné z: <https://www.annualreviews.org/doi/full/10.1146/annurev-criminol-030421-034855>. [cit. 2023-11-23].

Building Bridges. Online. Mezinárodní vězeňské společenství. Dostupné z: <https://mvs.cz/building-bridges/>. [cit. 2023-09-14].

Centrum pro rodinu a sociální péči. Podcast o sendvičové generaci: 19. Jak může vypadat špatné zacházení se seniory v rodině. Online. 2023. Dostupné z: <https://www.youtube.com/watch?v=Qt-CqUiTo4rs>. [cit. 2023-08-29].

COOK, Andy; DRENNAN, Gerard; CALLANAN Margie M. A qualitative exploration of the experience of restorative approaches in a forensic mental health setting, *The journal of forensic psychiatry & psychology*. 2015.

CRAMPTON, Alexandra. We make new families: findings from a family court mediation study. *Family court review*, 2022.

Česká alzheimerovská společnost. Jak dobře komunikovat. Online. N.d. Dostupné z: <https://www.alzheimer.cz/pro-rodinne-pecujici/tipy-pro-pecujici/jak-dobre-komunikovat/>. [cit. 2023-09-15].

EDWARDS, Alan; HASLETT, Jennifer. Violence is not conflict: Why it matters in restorative justice practice. *Alberta law review*, online. 2011. Dostupné z: https://www.cerp.gouv.qc.ca/fileadmin/Fichiers_clients/Documents_deposes_a_la_Commission/P-293.pdf. [cit. 2023-09-08].

Elder Abuse Institute of Maine. The RISE model a new more just and person-centered approach to elder abuse. Online. 2021. Dostupné z: <https://www.eaime.org/blank-1>. [cit. 2023-11-23].

Fakulta sociálních studií Masarykovy univerzity. Inovativní cesty definice, měření prevalence a řešení seniorského abusu v ČR (včetně přenosu mezinárodních postupů dobré praxe) (RESTABUS) Online. 2021. Dostupné z: <https://www.fss.muni.cz/vyzkum/resene-projekty/61207>. [cit. 2023-11-27].

FELLEGI, Borbála; SZEGŐ, Dóra. Handbook for facilitating peacemaking circles. Online. P-T Műhely, 2013. ISBN: 978963-89468-3-6. Dostupné z: https://www.euforumrj.org/sites/default/files/2019-11/peacemaking_circle_handbook.pdf. [cit. 2023-09-08].

FRIESEN, Julie; MEEK, Wendy. The little book of restorative justice for older adults. Good Books: New York, 2017. ISBN 978-1-68099-208-3.

GAL, Tali. Child victims and restorative justice: a needs-rights model, New York: Oxford University Press, 2011. ISBN 978-01-9974-471-8

Government of Nova Scotia. Department of Seniors and Long-term Care. Online. 2023. Dostupné z: <https://novascotia.ca/seniors/>, [cit. 2023-11-23].

GROH, Arlene. A healing approach to elder abuse and mistreatment: The restorative justice approaches to elder abuse project. Kitchener: Community Care Access Centre of Waterloo Region, 2003. PMID: 21462047.

GROH, Arlene. Odpověď restorativní justice na problém týrání a zneužívání starších osob. Online. 2023. Dostupné z: https://restorativni-justice.cz/wp-content/uploads/2023/05/Arlene_PPT.pptx. [cit. 2023-08-29].

HUGHES, Jarrod. Restorative justice can enhance the rights of people with a disability living in group homes. Online. Centre for innovative justice, 2021. Dostupné z: <https://cij.org.au/news-and-views/restorative-justice-can-enhance-the-rights-of-people-with-a-disability-living-in-group-homes/>. [cit. 2023-11-23].

CHAPMAN, Tim; TÖRZS, Edit. Connecting people to restore just relations, Practice guide on values and standards for restorative justice practices. Online. Leuven: European forum for restorative justice, 2018. Dostupné z: <https://www.euforumrj.org/sites/default/files/2019-11/efrj-values-and-standards-manual-to-print-24pp.pdf>. [cit. 2023-07-09].

Institut pro restorativní justici, z. s. Kruhy a hodnoty – co si odnášíme z konference projektu RESTABUS. Online. 2023. Dostupné z: <https://restorativni-justice.cz/vystuprestabus/>. [cit. 2023-08-29].

Institut pro restorativní justici, z. s. O restorativní justici. Online. N.d. Dostupné z: <https://restorativni-justice.cz/o-restorativni-justici/>. [cit. 2023-08-05].

Institut pro restorativní justici, z. s. Pár slov o kruzích. Online. N.d. Dostupné z: <https://restorativni-justice.cz/wp-content/uploads/2023/08/Par-slov-o-kruzich-CZ-final.pdf>. [cit. 2023-08-29].

JÜLICH, Shirley. Views of justice among survivors of historical child sexual abuse: Implications for restorative justice in New Zealand, *Theoretical criminology*. 2006.

KADLČÁKOVÁ, Eva. Týrání seniorů začíná drobnostmi. Pečující jim nepodá chodítko nebo brýle, varuje Bílý kruh bezpečí. Online. 2023. Dostupné z: https://www.irozhlas.cz/zivotni-styl/spolecnost/tyrani-senioru-rodina-pomoc-pece-bily-kruh-bezpeci_2302121130_kac. [cit. 2023-07-21].

KORANDOVÁ, Anna; ŘEHÁKOVÁ, Tereza; VAŇKÁTOVÁ, Lea. Manuál pro restorativní setkání v případech závažné trestné činnosti. Praha, 2023. Dostupné z: https://restorativni-justice.cz/wp-content/uploads/2023/11/IRJ_JUSTIN_MetodikaCZ.pdf?fbclid=IwAR0t6nv5IVSScbC4Q0AiSPrs-mUTWxtcdunyh_B1lwC6VIUQtCOEII8tYkCQ. [cit. 2023-11-23].

LORMAN, Jan; PRCHALOVÁ, Jaroslava; KALVACH, Zdeněk; VIDOVIČOVÁ, Lucie. Metodika, Široká definice a typologie seniorského abusu: fenomén týrání, zneužívání, zanedbávání a dalšího nevhodného jednání a zacházení s muži a ženami ve vyšším věku (EAN). Online. 2023. Dostupné z: https://restorativni-justice.cz/wp-content/uploads/2023/02/221218_RESTABUS_Metodika_fin_k_formatovani.pdf. [cit. 2023-08-06].

Manual on restorative justice values and standards for practice. Online. Leuven: European Forum for Restorative Justice, 2021. Dostupné z: https://www.euforumrj.org/sites/default/files/2021-11/EFRJ_Manual_on_Restorative_Justice_Values_and_Standards_for_Practice.pdf. [cit. 2023-09-08].

MARINARI, Angela. Restorative justice for survivors of sexual abuse. Bristol: Policy Press, 2020. ISBN 978-1447357933

MASOPUST ŠACHOVÁ, Petra. Restorativní přístupy při řešení trestné činnosti. Beckova edice právní instituty. Praha: C. H. Beck, 2019. ISBN 978-80-7400-756-9

Ministerstvo spravedlnosti ČR. Akreditace Ministerstva spravedlnosti ČR. Online. N.d. Dostupné z: <https://www.justice.cz/web/msp/rozvoj=-sluzeb-pro-obeti-trestne-cinnosti?clanek-akreditace-ministerstva-spravedlnosti-cr>. [cit. 2023-09-05].

MUTALYOVÁ, Nataša; JURNÍČKOVÁ, Pavlína. Rodinné konference v Olomouci. Online. N.d. Dostupné z: <https://www.facebook.com/rkolomouc>. [cit. 2023-08-18].

Národní zdravotnický informační portál. Péče o pacienta s demencí – praktické rady pro komunikaci s nemocným. Online. N.d. Dostupné z: <https://www.nzip.cz/clanek/1273-demence-pecujici-jak-spolu-komunikovat>. [cit. 2023-09-15].

NERENBERG, Lisa. In elder abuse cases, restorative justice holds the promise of honoring relationships. Online. American Bar Association, 2022. Dostupné z: https://www.americanbar.org/groups/gpsolo/publications/gpsolo_ereport/2022/may-2022/elder-abuse-cases-restorative-justice/. [cit. 2023-08-23].

OUDSHOORN, Judah; JACKETT, Michelle; AMTSUTZ, S. Lorraine. The little book of restorative justice for sexual abuse: hope through trauma. New York: Good Books, 2015, ISBN 978-1-68099-055-3

PRANIS, Kay. Circle Keeper's Handbook. Online. N.d. Dostupné z: <https://fromdiaperstodiamonds.com/wp-content/uploads/2015/09/CIRCLE-KEEPER-HANDBOOK-REVISED-PRANIS.pdf>.

PRANIS, Kay. The little book of circle processes. Good Books: New York, 2005. ISBN 978-1-56148-461-4.

Probační a mediační služba. Online. Dostupné z: <https://www.pmscr.cz/>. [cit. 2023-09-05].

Průvodce restorativními programy. Online. 2. vydání. Edice příruček pro trestní justici. Vídeň: United Nations Office on Drugs and Crime, 2020. Dostupné z: https://restorativni-justice.cz/wp-content/uploads/2022/01/2022_PROHLEDNOUT_PRUVODCE_RESTORATIVNIMI_PROGRAMY_FINAL.pdf. [cit. 2023-06-23].

RJ: Česko restorativně. Strategie restorativní justice pro Českou republiku. Online. Praha: Institut pro restorativní justici, 2021. Dostupné z: <https://restorativni-justice.cz/wp-content/uploads/2021/03/PROHLEDNOUT-STRATEGII-RJ-PRO-CR.pdf>. [cit. 2023-07-09].

Syracuse University. Elder abuse and restorative justice webinar. Online. 2022. Dostupné z: <https://falk.syr.edu/elder-abuse-and-restorative-justice-webinar/>. [cit. 2023-11-23].

VAN WILLIGENBURG, Theo. Retribution, restoration and the public dimension of serious wrongs, The international Journal of Restorative Justice. 2022.

Victoria University of Wellington. Elder harm - Kōrero tahi: using restorative circles for addressing harms experienced by older persons. Online. 2020. Dostupné z: <https://www.wgtn.ac.nz/restorative-justice/research-evaluation/elder-harm>. [cit. 2023-11-23].

Vláda České republiky. Zmocněnkyně vlády pro lidská práva: Řešení násilí a špatného zacházení se seniory je jednou z mých priorit. Online. 2022. Dostupné z: Zmocněnkyně vlády pro lidská práva: Řešení násilí a špatného zacházení se seniory je jednou z mých priorit | Vláda ČR (vlada.cz). [cit. 2023-08-25].

WAHL, Judith. Elder Abuse: The Hidden Crime. Community Legal Education Ontario, 1999. ISBN 978-0-88903-966-7

WODAK, Ruth. Disorders of discourse, London: Longman, 1996.

ZHANG, Yan; LIU, Jianhong; BRAITHWAITE, John. The pluralism of restorative justice in greater China: an introduction, Asian journal of Criminology. 2023.

Zpráva Veřejného ochránce práv z návštěvy zařízení ze dne 30. 5. 2014 sp. zn. 4/2014/NZ